

תתאה גבר שוון בכמות
יצחק צולטאן
חבר כולל ע"ש ווקסנר

2	(א) הסוברים שצריך שוון בכמות
2	שיטת הערוך השלחן
2	שיטת הראב"ן, יראים, ראבי"ה, ואו"ה
3	שיטת תוס' שבת
3	שיטת הרמב"ן
4	עיון בשיטת יראים
4	ת"י ליד יהודה
4	דמיון בין היראים לשיטת המהרש"ל ודרכו
5	עיון בראב"ן
5	חילוק הראב"ן בין חם לרותח
5	ראיה א'
6	ראיה ב'
6	ראיה ג'
6	חילוק בין תתאה קר וכלי שני
7	הסוברים שאינו תלוי בכמות
7	שוון
7	בישול מיד בליעה אח"ז
7	רותח
7	בישול מיד בלי בלוע
8	כדי קליפה מבשל
8	מדרבנן
8	כלי ראשון שאני
8	דיון על ת"ג בכ"ר
9	סברא שתתאה גבר תלוי בחום
10	טעם וגדר תתאה גבר
10	עליון מכביד
11	אש עולה
11	דבר במקומו גובר
12	הנסמך הוא התתאה
12	האם יש לברר בתתאה גבר ע"פ קפילא
12	שיטת הפלתי
13	שיטת הצבי לצדיק
13	שיטת הערוך השלחן
14	שיטת הרשב"א
15	שיטת הפרי מגדים

הסוברים שצריך שוון בכמות

שיטת הערוך השלחן

ראה זה חדש שיטת הערוך השולחן בענין תתאה גבר, וכבר היה לעולמים אשר היה מלפננו, והאמת יורה דרכו שתלוי באשלי רברבי כאשר יבואר בס"ד. ז"ל הערה"ש יו"ד ס' צא ס"ק יב ויראה לי ברור דמייירי ששוין הן בהכמות ולפי ערך החלב כן הוא גם כמות הבשר ולכן נחלקו חז"ל האיכות של מי גובר העליון או התחתון ואיפסקא הלכתא דהתחתון גובר. עכ"ל. וביאר טעמו לפני זה בס"ק יא ז"ל עוד יש לשאול ואיך נתנו חז"ל כלל בזה לומר דתתאה גבר, א"כ אם נפל הרבה חלב רותח על מעט בשר צונן ונאמר דתתאה גבר ומקרה את העליון? ואין לך דבר תמוה יותר מזה, שהרי עינינו רואות שהחלב נשאר ברתחתו וגם מעט הבשר נעשה רותח. וכן להיפך אם נפל הרבה חלב צונן על מעט בשר רותח איך נאמר דתתאה גבר ואסור החלב כשאין ששים הרי עינינו רואות שהחלב צונן לגמרי וגם הבשר נצטנן. ולפי הראות כשיש ד' או ה' פעמים האחד נגד השני בהכרח לפעול על השני שיהיה כמותו, ואם נאמר שבאמת יש בזה איזה שיעור למה לא למדונו חז"ל כמה הוא השיעור. עכ"ל. באמת קושיתו גדול מנשוא שמקשים העולם שכל יורה דעה אינו מטעים עם מה שענינו רואות לא מביע שכלים שלנו אינן בולעות אלא כמו שהקשה תתאה גבר בכלל גווני, כלי שני אינו מבליע, צונן אינו בולע, כבוש בכ"ג שעות אינו בולע, בליעות בבישול בולע מיד, בליעות מפעפעים בתוך הכלי, זיעה בתנורים מבליע, וכהנה וכהנה. ותירוצו אינו מספיק אפי' לתרץ סוגיא של תתאה גבר כמו שאפרש בס"ד.

בא היד יהודה ס' קה פיה"א ס"ק יב ושדי ביה נרגא מגמ' שלימה ז"ל והנה גבי חם לתוך צונן לא מצינו לחלק בשום מקום בין מעט להרבה כיון דתתאה גבר, וכן מבואר בגמ' פסח' עו. דסיכה משהו הוי עילאה לרב אף דודאי נתחמם מיד מן הצלי, וכו' וכן לרב מבואר דגם טיפה מעט נגד חרס צונן הוי עילאה וה"ה לשמואל במעט חלב רותח נגד בשר הרבה צונן למעלה. עכ"ל. יש כאן ב' קושיות מהגמ'. א' שבסיכה מעט על הפסח שהסיכה עילאה צונן ותתאה חם מרובה, איך קאמר בשלמא לרב דאמר עילאה גבר וסגי בקליפה, הרי אינם שווים ולא אמר רב בזה עילאה גבר. ב' מהגמ' שנטף מרוטבו על החרס וחזר אליו יטול את מקומו, בשלמא לרב דאמר עילאה גבר משום הכי אזיל רוטב ומרתח לה לחרס והדר חרס מרתח ליה לרוטב ואיך הרוטב מעט מרתח לחרס מרובה.

שיטת הראב"ן, יראים, ראבי"ה, ואו"ה

חכם עדיף מנביא שיש תנא לסייע להערה"ש בזה. ז"ל הראב"ן פסח' עו. ופולוגתא דרב ושמואל נ"ל בששוין החם והצונן אבל אם רבה אחד מהן הרבה דבר ומשערין בס'. עכ"ל. וכן מצאנו בראבי"ה נכד הראב"ן ח"ב ס' תפג ז"ל ויש מפרשים דפולוגתא דפרק כיצד צולין מיירי דבשוה יש מן התחתון ומן העליון, אבל אם האחד רבה, אך דרך המרובה לקרר ולחמם עכ"ל.

וכ"ה ביראים מצוה מח בסופו ז"ל דלא אמרינן עילאי גבר ותתאי גבר אלא בשווין אבל אם אינם שווין רובא גבר, שהיאך יתכן לומר שבביצה צונן יקרר מאה ביצים, והכא בבשרא דנפלי לבי זוגי, רותח רובא הוי. ותדע דאמרינן בשבת פ' כירה [מ"ב א'] בין ב"ש בין ב"ה מודו דטפי אסור בשבת צונן לתוך החמים ומחמם יותר מחמים לתוך הצונן. וטעמא דרובא גבר, דכי קתני לתוך החמין הוו חמין רובא וכי קתני לתוך צונן הוי צונן רובא, כדקימ"ל בקדושין פ"א [ל"ב א'] ובסנהדרין הנסקלין בנשרפין ידונו בשריפה שהסקילה חמורה. ופרכינן עלה: מאי איריאי דסקילה חמורה תיפוק ליה דרובא נשרפין נינהו. אסקינן מהאי טעמא שכל דבר לח רובא גבר. עכ"ל. דינו כערה"ש וגם סברתו כמותו. וכדי שלא יסתור דבריו רישא לסיפא אי הסברא שהולכין אחר הרוב מפני המציאות או כלל שהולכים אחר הרוב י"ל שמפני שענינו רואות שא"א כלל לקיים הדין של ת"ג בכל מקרה ומקרה לומר דהתתאה גובר, אבל א"כ היה לנו לשער כל דבר לפי הגודל ההפרש בין הדבר החם והצונן וכן בחמימות האויר וכן כמה ענינים שבהם משתנה המציאות, אבל בכל כה"ג אין לדבר סוף ולכן הצריך הכלל שהולכים אחר הרוב.

עין בספר איסור והיתר הארוך שער ל דין יג שכל לחתיכה רותחת שנפל עליה טיפת חלב ואין בחתיכה ס' לבטל דנ"ג כולה דהתם החלב מועט והבשר חם מרובה ומחממת וה"ל חם בתוך חם. עכ"ל. וגם בדין יד שינה ושילש ז"ל ואפי' אם הבשר רותח אם הוא דבר מועט כדכתב התו' פ' כ"ה שאם נפל מעט בשר רותח לתוך חלב צונן החלב מותר דהמעט בשר אינו יכול להרתיח החלב המרובה. עכ"ל. ע' בהגהות הרמ"א בדין יד שכל כדכתב התוס' משום דתתאי גבר. ולא מיחס לסברתו שתלוי בריבוי ומעוט. ע' בזר זהב שם שתמה על האו"ה בזה. וכ"ה ביד יהודה ס' צא פיה"א ס"ק יב, אבל לכא' הדבר מבואר יפה ע"פ הערה"ש. ס"ס יוצא ששיטת הערה"ש היינו ג"כ יוסדו בקדמונים שהיא שיטת הראב"ן, ראבי"ה, יראים, ואו"ה.

שיטת תוס' שבת

ראית הערה"ש לסברתו הוא מתוס' שבת מב. ד"ה נותן אדם חמין לתוך צונן ז"ל ולא משום דסברה הך ברייתא דתתאה גבר כדפירש בקונטרס דאם כן יקשה מהכא למ"ד עילאה גבר ולמאן דאמר תתאה גבר נמי הא מבשל כדי קליפה כמו שאפרש לקמן בע"ה אלא נראה כמו שאומר ר"ת דחמין לתוך צונן משמע שהצונן של מטה מרובים שדרך ליתן המועט במרובה ולכך אין מבשלים החמין המועטים כלל לפי שמתערבין בצונן המרובין ומתבטל חמימותן. עכ"ל. אבל כבר דחו הראיה הזו הרבה אחרונים שכל זה בלח בלח שמתערבים א"כ אזלין בתר רובא משא"כ ביבש בלח ואיפכא שאזלין בתר תתאה. וכ"כ הוראה ברורה צא"ד, מטה ראובן קצג, ושבות יצחק הל' בישול ד' קפב, וכ"מ בדרכי תשובה ס' צא ס"ק טו. וקצת מש' כן בערה"ש באו"ח ס' שיח ס' נג שתוס' רק שייך במים במים שמתערבים. וכבר העיר בזה שו"ת דברי בניו חט"ו ס' כו באריכות. וכן טען היערב שיחי חולין ס' נה שגם הערה"ש יו"ד מיירי רק מים במים.

וראיה לזה מהרשב"א שחלק על ר"ת משום הך סברא. ז"ל ודאי נראה דבמים שהן מתערבין אלו לתוך אלו ליכא למימר בהו תתאה ועילאה וכו' ובתוספות פירשו שדרך המערה שנותן המועט לתוך המרובה וכו' וגם זה אינו מחוור בעיני דהכא סתמא קתני לא שנא מרובין ולא שנא מועטין. וכו' והכא הכי פירושה נותן אדם חמין כל שהוא לתוך הצונן לפי שהן מתקררין בעירויין ומתערבין ממש בתוך הצונן ואין כח בהן לבשל ואפילו בבאין מכלי ראשון, דאפילו תימצי לומר בעלמא דעירוי דכלי ראשון ככלי ראשון, הני מילי כגון שמערה על גבי תבלין וכיוצא בהן שאין החמין מתערבין בתוכן אלא מכין עליהם בקילוחן ומבשלין, אבל מים במים הן מתערבין ממש בתוך הצונן ואין בהן כח לבשל, אדרבה כל שהן נופלין הן מצטננין וכל שכן הכא בכוס שהוא כלי שני שאינו מבשל. עכ"ל. וכ"כ הר"ן וריטב"א שם. וראיתי להרב מרדכי בנעט במגן אבות בשבת מב. ד"ה תוס' ד"ה מיחם שפי' שודאי מסכים לרשב"א ור"ן. מגן אברהם ס' שיח ס"ק לה נקט כהרשב"א.

ועוד ראיתי בבית מאיר אוח שיח יא שפי' כמו הערה"ש בתוס' שאזלין בתר הרוב אפי' בלח ע"ג יבש אלא שהקשה שביו"ד לא מצאנו חלוק זה ות' שבאסורים הבליעה יוצא מיד כשעירה ואזלין בתר התתאה משא"כ בשבת שאזלין בתר הרוב שבישול צריך זמן מה כמ"ש ביד יהודה ס' קה ס"ק יב וערה"ש לשיטתו בס' קה הל' מג.

שיטת הרמב"ן

ראיתי בס' מאמר הלוי על חולין ח"ב ד' שכד שהביא ראיה לערוך השלחן מהרמב"ן חול' קח: ד"ה כגון ז"ל ויש לפרש דרך אחרת ולומר דהא דאמרין כגון שנפל לתוך יורה רותחת הכי קאמר, לאו כדקס"ד בבשר שנפל ליורה של חלב ונתן על האור ונתבשלו, אלא בשנפל כזית בשר צונן ליורה של חלב שהעבירה מעל גבי האור והיא רותחת דהיא כלי ראשון ומבלע בלע מן החלב שהוא רותח מפלט לא פליט דבשר צונן הוא, ולא מבעיא לרב דהא אמר (פסחים ע"ו א') עלאה גבר דלא פליט כלום ובשר גופיה בדין הוא דסגי ליה בקליפה אלא כיון דכזית מועט הוא כוליה מיבלע דכוליה כדי קליפה הוא ואסור עכ"ל. ר"ל למה אינו פולט לרב דעלאה גבר אלא שאין תתאה ועלאה גבר באינם שיון. ובמחכ"ת לא הבנתי כלל הראיה. הרי הרמב"ן בפירוש בהמשך [ז"ל אלא אפי' למאן דאמר תתאה גבר לא פלטה עד דחיימא ליה מיחם, ואקשינן סוף סוף כי ניח מבלוע הדר פליט מאותו חלב שבלע לפי שכבר נתמלא כולו חלב ונתחמם קצת ואי אפשר שלא יסחט מעט ויפלוט קודם שתנוח יורה גדולה מרתיחתה שלה,

ומפרקינן בשקדם וסלקו דאכתי לא מיבלע כוליה ואכתי לא חמם אותו כדי שיפלוט כלום. עכ"ל.] מקשה ומתרץ בזה לשמואל אע"פ שאינם שוין. אלא לא עלה על דעת הרמב"ן לומר כערה"ש אלא ר"ל שכאן לומר תתאה גבר לפלוט כולו לשמואל משום דהוי צונן, וכן לרב אינו פולט כדי קליפה כיון דהוי צונן כמ"ש להדיא לא פליט דבשר צונן הוא, ומוסיף הרמב"ן סברא שאפי' תימא חם הוא לרב אינו פולט משום שעלאה גבר ואינו אוסר אלא כדי קליפה ואין קליפה לחלב אלא להבשר, וכאן הבשר מועט שכולו קליפה. אלא מחוורתא שמכאן מפורש נגד הערה"ש, ועוד ראייה לזה מרמב"ן חול' קיב. ד"ה אבל שכ' ז"ל וקרוב בעיני לפרש צונן שחתכו בסכין בצונן רותח וכן קישות ואבטיח, ואעפ"כ בקליפה סגי דקיי"ל (פסחים עו.) כשמואל דאמר תתאה גבר וסכין צונן הוא וגרידה דבי פסקיה היינו קליפה וכו' אלא שלא פירשו ראשונים כך. עכ"ל. ומש' שרק הדר ביה משום שלא פי' כן הראשונים אבל אין לו קושיא על פי' זה שברור בו שיש תתאה גבר אע"פ שאינם שוין הסכין והצונן. וצל"ע בדברי המאמר הלוי.

עיון בשיטת יראים

תי' ליד יהודה

ב"ה שזכינו לאורו של היראים שתירץ קושית היד יהודה ז"ל והיה דפסחים [ע"ה ב'] דנטף רוטבו על החרס ועל הסולת שוין נינהו שאין התחתון מועיל לקרר שלא במקומו. עכ"ל. כלומר שלא נאמר הך דרובא גברא אלא בלח ולח שמתערב או בלח ליבש או יבש ללח כשהלח מקיף וסובב היבש, אבל כשיש לח מעט ע"ג יבש בחד מקום של היבש או איפכא יבש ע"ג לח ואין הלח מקיף היבש או מ"מ יבש על יבש אז אמרין תתאה גבר. וע"ש בהלכה ברורה בביאורים לס' צא שכ' דומה לדברי שחילק בין לח ליבש ויבש על יבש שתתאה גבר, לבין לח ללח ויבש ללח שרובא גברא. אבל לע"ד אינו נראה שמאי שנא לח ליבש או יבש ללח כיון שסברתו הוא שאין התחתון מועיל לקרר שלא במקומו כיון שלא נגע הלח ליבש בכלו, א"כ רק באותו מקום יש דיון איזו ינצח והוי כאילו שוין ולכן תתאה גבר, אבל כשיש יבש ללח ומקיפו או לח ללח א"כ אין סברא שאינו מועיל לקרר שלא במקומו וצריך למיזל בתר רובא. ואפשר שזהו ג"כ כוונתם בהוראה ברורה. עכ"פ צריך לדחוק בראשית דברי היראים שכתב היאך יתכן לומר שבביצה צונן יקרר מאה ביצים מש' דביבש ביבש דומיא לביצים נאמר שרובא גברא וסותר סברתו שכ' לבסוף. אלא צ"ל הכוונה בביצה צונן הוא הביצה לא מבושלת שהיא לח או ר"ל שיעור כביצים של לח. וצ"ע.

דמיון בין היראים לשיטת המהרש"ל ודרכו

בזה יש הרווחה גדולה, שא"כ זה מכון עם דברי המהרש"ל בים של שלמה פכ"ה ס' עא ז"ל לא שייך לומר תתאי גבר, להקיר מה שלמעלה, כי אם בחתיכה, אבל לא ברוטב, ודבר צלול, המתערב עליו מכל צד, ומסבבו, ואוסרו. עכ"ל. (וציין שהאריך בזה בחי' לשבת וחבל על דאבדין ולא משתכחין.) כלומר בלח חם הרבה שנפל על יבש צונן אין אומרים תתאה גבר לקולא אלא שאזילנן בתר הלח המקיפו שהוא חם. וראיתי ליד יהודה שצידד שלפי היש"ש ביבש חם שנפל לתוך לח הרבה צונן אינו אסור מטעם עילאה גבר אלא אזלינן בתר הלח צונן המקיף היבש וסגי בקליפה. (ולדידי אינו מוכרח משום שי"ל סברת היש"ש רק בלח מקיף חם משא"כ בלח מקיף קר.) ולכן הקשה עליו מהר"ן חולין מא. ד"ה ההוא בר גוזלא כ' שאילו היה בשר עוף חם לתוך חלב צונן הרבה לפי שמואל תתאה גבר ואסור כדי קליפה ולרב שעילאה גבר אסור כולו או עכ"פ נטילה, ואמאי הרי הלח מקיפו ולא שייך עילאה גבר. ותי' בזה היד יהודה שם בס' קה ס"ק יב שהבליעות בא מיד כשנפל הבשר לחלב לפני שהלח מקיפו ומקררו, ורק לחומר לא לפי שמואל כשנפל לח חם ליבש צונן שאמרי' אזילנן בתר המקיף. [זהו לשיטתו אבל הערה"ש ס' קה הל' מג חולק עליו ומסכים לחמודי דניאל שהובא בפ"ת קה ס"ק ח כשהסיר מיד לא נאסר] ותנא דמסייע ליה הוא הפסקי רי"ד מא: אפ"ה שמחלק כן בין בליעות שעוברים מיד לבין בישול שלוקח זמן, וגם סובר שאינו תלוי בכמות.

אבל לפע"ד באמת א"א להקשות על המהרש"ל מהר"ן כיון שפשוט שיש חולקים על המהרש"ל. בלח חם שנפל על יבש צונן המהרש"ל מחמיר עד כולו לשיטתו שכלי שני אוסר ולכן לח המסבבו אוסרו, אבל לתוס' ודעימיה

שמקילים בכלי שני אין לדון על הלח שמקיפו אח"כ כיון שהוא כלי שני. ולא מבעיא לרשב"ם שמיקל בעירו שדינו ככ"ש פשוט שלא ס"ל כמהרש"ל בכה"ג, אלא אפי' ר"ת שמחמיר בעירו שמבשל כולו היינו בלא נפסק משא"כ בנפסק כשנח על היבש למטה דהוי כדי קליפה כמ"ש תוס' זבחים צה: ד"ה עירה, ואין מקום להחמיר כמהרש"ל בכה"ג. יוצא מכל הנ"ל ששיטת היראים אינו זהה עם הערה"ש שאינו מחלק בכללו שאזלין בתר רוב, ולפי היראים רק בלח בלח או לח ביבש כשהלח מקיפו ודין זה תלוי בשיטת הרשב"א שמחמיר בכלי שני ואנן לא קימ"ל כן. ובזה ניחא מה שהקשה הש"ך על המהרש"ל. הט"ז הביא שיטת המהרש"ל שם שכ"ש מבליע עד כולו ובנקודת הכסף ס' קה ס"ק ב השיג עליו שמוכח מרשב"ם וגם ר"ת בעירו שנפסק שסגי בקליפה עכ"פ, וכלי שני קל מעירו שנפסק הקילוח. ועוד שא"א כלל לומר דכ"ש מבשל עד כולו שאל"כ לא הוה ליה לש"ס למימר אדקמוקיר ליה אי אפשר דלא בלע פורתא כיון שבלע אפי' כשנח בכ"ש. ולכאור' קושיא חזקה כברזל.

הלום במהרש"ל מבואר סברתו וז"ל ולא שייך תתאה גבר אלא בחתיכה, ולא ברוטב, ובדבר צלול המתערב ומסבב אותה מכל צד. עכ"ל. ע"פ פשטות צריך להוסיף למהרש"ל שלא דוקא שאין תתאה גבר אלא בחתיכה שמצינו מפורש בנטף מרוטב ובבשר שנפל לחלב, אלא כוונתו שכל זמן שדבר החם למטה נוגע להעלאה קר בחד מקום שייך תתאה גבר, משא"כ בעלאה חם שנפל ומסבבו. וכ"ה מפורש בשו"ת מהרש"ל ס' סב. א"כ באמת חמור כ"ש מעירו, שכ"ש קבוע במקומו ומסבבו לזמן מה, משא"כ בעירו לשעה. וכ"מ מחו"ד ס' צא ס"ק ה שתי' למהרש"ל ע"פ יסודו שתתאה גבר פירושו שאינו מבליע כעת בשעת נגיעה, אבל אינו מקרר העליון ואח"כ יכול לבלוע ממנו.

דומה לזה מצינו במהרש"ל שבכלי אין שייך תתאה גבר וש"ך ס' קה ס"ק י מקשה עליו מגמ' מפורש נטף מרוטבו על החרס שמיקרו לשמואל. ובעטרת טוביה הל' מאכ"א פ"ט הי"ז בע"ס טל אורות תי' דבריו שכלי אינו מיקר דבר גוש שדינו ככ"ר למהרש"ל, אבל בנוזל כן אמרי' תתאה גבר. ודימה לחו"ד הנ"ל שתתאה גבר אינו מקרר כ"ר ובזה תי' תוס' עו. ד"ה תנן וקושית רעק"א הנ"ל. ע"ש. דפח"ח. יוצא שהכל תלוי בגודל החום וכמות וכו'. אלא שלהלכה פלא גמור שהביא הט"ז המהרש"ל שכ"ש מבליע בכלו כהטור שברור מהב"י וש"ך שהמהרש"ל נגד רוב ראשונים ובכללם הבעלי התוס', רא"ש, והרשב"א. א"כ פשוט יוצא שאין לנו לפסוק כהיראים ודעימיה. ולגבי חידוש של ת"ג הרוטב מסובב ע' פמ"ג מש"ז ס' סח ס"ק ט ד"ה חמישי שכל' שלא ידענא מהו, ומש' לי מסתימת האחרונים דלא כוותיה.

עיון בראב"ן

חילוק הראב"ן בין חם לרותח

אכתי פש לן שיטת הראב"ן שקיימא כהערה"ש. אלא דסמוך לו בראב"ן חידש עוד שאין דיון תתאה גבר אלא כשיש חם וצונן אבל כשאחד רותח הוא גובר. כמו שכל היראים טעמו שצריך שוין שאל"כ א"א לביצה א' לקרר ק' ביצים, כלומר סברתו מהמציאות ממה שהחוש מעיד שרותח שנפל על צונן יש פעמים שמרתחו, אלא שיש לחלק בין חם לרותח. וזהו מטעים לסברתו שתלוי בכמות דהיינו צריך לראות בכל הענין בין בכמות החומר בין בכמות החום שזו מיישב המציאות.

בחידושו לפסחים (ס' תלז) וכן בשו"ת הראב"ן (בתחילת הספר) ס' כא ובפסחים שם הביא ג' ראיות לחלקו בין חם לרותח.

ראיה א'

א. וז"ל בפסחים ואי קשיא לך דשמואל אדשמואל דהכא אמר שמואל תתאי גבר, ובפ' כל שעה [ל"ז א] אמרינן המעיסה ב"ש פוטרין מן החלה וב"ה מחייבין החליטה בית שמאי מחייבין וב"ה פוטרין ואיזו הוא מעיסה ואיזו הוא חליטה מעיסה קמח ע"ג מוגלשין חליטה מוגלשין ע"ג קמח ואמרינן מאי שנא מעיסה ומ"ש חליטה ותיק' שמואל כמחלוקת בזו כך מחלוקת בזו או בתרווייהו פטרי בית הלל או בתרווייהו מחייבי ולא שני לי' לשמואל בין

עילאי לתתאי. תריץ הכא רותחין הן ולא שני ליה לשמואל בין נותן לתוך הרותחין בכלי בין שופך רותחין על הקמח מכלי ראשון דתרווייהו מבשלי, וכי אמר שמואל תתאי גבר בצונן וחם שאינו רותח ושמואל אמר תתאי גבר דאם החם למטה מחמם את הצונן ומבליעו דלא סגי ליה בקליפה ואם הצונן למטה מצנן את החם הנופל שאינו בולע מן הצונן בילוע גמור שיאסר כולו מיהו קליפה בעי מבחוץ וגם מצנן את החם שאינו פולט. עכ"ל.

אבל תוס' זבחים צה: ד"ה עירה תי' אחרת שבפ' כל שעה לא היה שם אלא שיעור חלה מצומצם ובבישול קליפה ממנו ליכא שיעורא ופטור מן החלה. וכ"כ תוס' פסח' לז: ד"ה ותנא ור"ן שם ד"ה מ"ש. וכן ראיתי בקונט' מעשה אופה ס' ג שציין מח' הזה.

ראיה ב'

ב. בתשובה כ' הראב"ן וז"ל וגרסינן בירושלמי [שבת פ"ג ה"ה] מהו ליתן תבלין בכלי שני ולערות עליהן מלמעלה מכלי ראשון רבי יונה אמר אסור דעירו ככלי ראשון הוא חייליה דר' יונה מן הדא [זבחים צ"ה ב] אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח אלמא עירו כבישול, ותו גרסינן [בירושלמי שם] עשה כן בשבת חייב משום מבשל עשה כן בבב"ח חייב משום מבשל. ואי קשיא הא דאמרין בפסחים [ע"ו א] חם לתוך צונן ואמר שמואל תתאה גבר ומצנן לחם, והכא חם לתוך צונן הוא שהתנגול צונן ולשתרי לזרוק רותחין עליהן. תריץ כי קאמר שמואל בחם לתוך צונן, אבל ברותחין עלי צונן לא אמר דתתאי גבר. וראייה מברייתא דתניא כוותיה דשמואל בשר חם שנפל לתוך חלב חם או רותח לתוך רותח וכן צונן לתוך חם אסור, חם לתוך צונן קולף, צונן לתוך צונן מדיח, ולא קתני חם לתוך צונן ורותח לתוך צונן קולף, ש"מ דשאני רותח מחם, דרותח לתוך צונן לא סגי בקליפה משום דמבשל ומבליע. עכ"ל. לגבי קושיא מירושלמי כבר תי' ר"ת (תו' זבח' צה: ד"ה עירה) שיעורו מבשל רק כדי קליפה והיינו שיטת שמואל ממש.

[או לא ס"ל כהך מ"ד דר' יונה בירושלמי או דס"ל בלא נפסק מיירי והוא מיירי בנפסק].

ראיה ג'

ג. ולגבי ראיה שלו מן הגירסא שברישא קתני רותח ובסיפא קתני חם לתוך צונן קולף ולא רותח לתוך צונן קולף, בגירסא שלנו ליתא. ושמתתי ששוב ראיתי בערך השלחן (להגר"י טייב) ס' קה ס"ק טז.

ע' חתם סופר מהוד"ח פסח' עה: ד"ה ע' ראב"ן שכ' וז"ל צ"ל רותח היינו לא נפסק הקילוח וחם היינו נפסק הקילוח דאי ס"ד כל רותח דכלי ראשון אפילו נפסק הקילוח קרי לי' רותח א"כ מאי פריך ש"ס אשמואל מנטף מרוטבו על החרס והסלת הא התם רותח הוא אע"כ כל שנפסק הקילוח תו לא קרי לי' רותח עכ"ל. אבל ביד אברהם ס' צב ס' ח מפורש שהבין הראב"ן כפשט שרותח שאני מחם אפי' בנפסק הקילוח.

לפי מה שהסברנו שיטת הראב"ן שמצריך שוין בכמות וחילוק בין שיעור של חום ורותח תלויים זה בזה. אע"פ שמצינו חברים לסברא זו של הראב"ן ברמב"ן קיב. ד"ה אבל ותוס' הראש שבת מב: ד"ה וא"ת בתי' ראשון, ופסקי רי"ד מא: אפ"ה פשוט שלא קיי"ל כראב"ן בחילוק בין חום לרותח דלא אשטמיט חד מפוסקי הש"ע לומר כן וכ"כ הערך השלחן ס' קה ס"ק טז ומנחת ערב ס' קה ס' ו. א"כ נפל היסוד נפל הבנין. ואין לנו עיקר בחידוש של שוין בכמות. אולם אין מוכרח שתלויים זה בזה שהרי מצינו לפסקי רי"ד שבת מא: שכ' מפורש שאינו תלוי בכמות אפ"ה חידש שלא אמר רב עילאה גבר אלא בחם ולא רותח כסברת הראב"ן. אבל אפשר לומר שהסברא לומר שצריך שוין מצריך הסברא שתלוי בחמימות ששיטה זו מצריך שכל הענינים יהיו שווים ממש, אבל לרי"ד אע"פ שתלוי בחמימות אינו תלוי בכמות. וכן מש' שזה שיטת הרמב"ן במה שכ' בקיב. ד"ה אבל וז"ל בקליפה סגי דקיי"ל (פסחים ע"ו א') כשמואל דאמר תתאה גבר וכו' דאידי דמשתהי ביה רותח טובא חמומי מחמם ליה ומרתח ליה ואסר לכולי תבשילא. עכ"ל שמש' שתלוי בחמימות וזמן אע"פ שאינו סובר כיראים בשוין בכמות כמ"ש שם ובקח: שאביא לקמן בס"ד.

ראיה מאמבטי לשיטת הראב"ן

יש לעיין בענין כלי שני בחום יד נכזית בו אי הוי ככ"ר. ידוע דברי החכמת אדם (כלל נט ה"ו, ובשערי צדק שער מצות הארץ בינת אדם פ"ב) זז"ל צ"ע גדול על כל הגאונים ראשונים ואחרונים שלא הביאו דברי רמב"ם פ"ג מהל' מעשרות הל' ט"ו, שכתב בהדיא דכלי שני אם היד נכזית בו מבשל. וכן כתב בטור אורח חיים סי' שי"ח בהדיא באמבטי שהוא כלי שני כיון שחם הרבה מבשל. עכ"ל. וכבר תפסו בו האחרונים כמ"ש השביתת שבת (שיעור החום לבישול הע' י) שלא מצא לו חבר בכל הפוסקים, ותי' מה שהביא מאמבטי משום שמצינו לתוס' שכתב שהוא רק דין דרבנן משום שהרואים יאמרו שהוא כ"ר, וכן הרמב"ם התיר לתת תבלין בכ"ש אפי' רותח ולא חילק בין יס"ב ויד נכזית. ויש לדחות שמירי בכלי שתייה. וכ"כ מרן ביבי"ע או"ח ח"ז ס' מ' א' וז"ל ס' נח ח"ג א"ג ע"פ ב"י יו"ד ס' קה ס' ב ועוד פוסקים דלא כח"א.

לי הקטן לא הבנתי מה שתי' האחרונים באמבטי, בשלמא מה שהביא מהתוס' שהוא מדרבנן אבל מה יענה לשיטת הטור רשב"א ש"ע ורמ"א שהביא החי"א. אגב מה שתי' ע"פ התוס' רי"ד מב. ד"ה אר' נחמן זז"ל דדווקא בכוס שהוא קטן ואין חומו מרובה מותר לערב חמין, אבל ספל גדול חומו מרובה כאמבטי. עכ"ל זהו לשיטתו כמו שאביא לקמן בס"ד.

בזה יתרוץ קושית הגזש"א ע"ד הרשב"א שבת מב. שכל דמים שבספל אינן חמין כל כך ואינו אלא ככוס והואיל וכלי שני הוא לעולם מותר שאינו בא אלא לידי הפשר, ואפילו היו מים שהיד סולדת בהן לאחר שנתערבו צונן לתוכן, אינו מחמת הצונן שיש בו להיות יד סולדת אלא מחמת הראשונים שלא נצטננו. עכ"ל כל' מותר לערות מים קרים לחמין בכ"ש ואין המים הקרים מגעים ליס"ב ואפי' מרגיש שהמים יס"ב זהו מחמת המים החמין מעקירא, אבל אינו מרגיש עתה המים הקרים שנעשו פושרים ולא רותחים. הקשה עליו הגרש"א במנחת שלמה ח"ב ס' לד א' כב זז"ל אגב אעיר דאם מכניס צנצנת דקה של גומי דק או ניילון וכדומה ויש בה מים צוננים ורואים בחוש שמתחמם עד שהיד סולדת מה טעם לא יתחייב חטאת הרי חימם ממש את המים ורואים בחוש דאין זה רק תערובת אלא חימום ממש ואם נאמר דבכה"ג באמת אסור יהא קשה אם רק מערב מים עכ"פ מה טעם לא חיישינן שמא גם הם מתחממים וכמדומה דהיינו צריכים לחוש בזה טפי מקלי הבישול וצ"ע, עכ"ל. ומה שהביא בשבות יצחק בישול פ"ח א' ב בשם הגריש"א שיש לחלק בין מים קרים מעורבים שאינם מחממים ליס"ב ומים בפנ"ע שמבשלים לא הבנתי כמ"ש בגרש"א ושבות יצחק. אלא צ"ל כמו שכתב השבות יצחק לבסוף שבאמת אסור במים רותחים כמו אמבטי ולא התירו אלא בספל וכוס שאינו מחממים כמו האמבטי כמ"ש הרשב"א עצמו שם זז"ל באמבטי שעומדין לרחיצת אדם מחממן הרבה והלכך צונן לתוך חמין אסור לעולם שאי אפשר לבא לידי הפשר אלא לידי בישול ואפילו נתן באמבטי כדי מלואו, ואע"פ שהוא כלי שני ובעלמא אינו מבשל הכא שאני לפי שדרך לחממן יותר מדאי. עכ"ל. וזהו ממש כשיטת החי"א הנ"ל. והרשב"א לשיטתו שכלי שני מבליע שהכל תלוי בחום. אבל שמעתי מידידי הר' דני יארוס שליט"א שאת"ל כהחי"א עדיין לא מתורץ קושית הגרש"א משום שטיפה לתוך כוס שיש"ב ואינו יד נכזית בו פשוט שיחמם ליס"ב ואמאי התירו הפוסקים לתת מים לכ"ש. אלא צ"ל לפי האו"ש שאביא להלן בס"ד שאין בישול בכלי שני כלל משום שאינו כחו ולפי הגרי"ד אינו דרך בישול א"ש. וכן ראיתי בברכת יהודה ח"ד סל"ו מהגר"ח קנייבסקי וגר"י פישר ואפי' מגרש"א (מאור השבת ח"א ס' ב ס"ק נז) שלהלכה מותר ליתן לכ"ש אפי' שיגע ליס"ב שכ"ש אינו מבשל כלל דאינו תולדות האור. ומנחת אריאל מ: הע' טו. ותורת מלאכת מבשל ד' רסו שנקטו שכ"ש אינו מבשל מצד הדין ולא מהמציאות, אבל קשה עליהם מקלי הבישול בכ"ש שאסור מה"ת, שלגרי"ד אינו כ"כ קושיא, וכן קשה להם לתוס' כ"ש אינו מבליע ביו"ד שלא שייך לכחו או דרך בישול.

לי הקטן נ"ל שאילו נאמר בזה שלעולם ע"פ רוב הכלי שני אינו מבשל עד שמגיע ליס"ב ורק בקלי הבישול ידוע שמבשל, ובמים הקלו ע"פ רוב פעמים משום דהוי רק דין דרבנן שאינו דרך בישול שיתחמם מים בתוך מים, אפ"ה הם אמרו והם אמרו כמן שאבאר להלן.

חילוק בין תתאה קר וכלי שני

בקדש חזיתיה לפמ"ג בסח ט סק ט סד"ה רביעי שהביא החידוש של המנחת יעקב ס' נ א' א' שלא אמרי' אדמיקר ליה כשהעילאה חם והתתאה הוי כלי שני ובולע בכלו, ומדייק מט"ז ס' צב ס"ק כו וש"ך ס' קז ס"ק א שלא חלקו. ולפי ש"ע ס' קה ס' ב שקימל כתוס' שכש אינו מבליע כלל בדיעבד אך איך כש מצטרף עם העילאה חם לבלוע? אלא פשוט שס"ל למ"י שתתאה גבר תלוי במציאות וכל שמצטרף חום מבליע יותר ואין לנו הגדרה אחרת אלא כ"ש וקר ולא חלקו חכמים בכל דרגה ודרגה. וא"כ יוצא עוד ראה מש"ך וט"ז שקימ"ל דלא כסברת הראב"ן שתלוי בחום וחילק בין רותח לחם.

ע"ע ביד אברהם ס' צד ס' ז שהקשה על המנ"י מחול' קד: שאיתא התם ס"ס כ"ש הוא וכ"ש אינו מבשל וכאן העילאה חם אלא שאין מצטרפים. ול"נ שאינו פשוט מה שהניח היד אברהם במנ"י שכוונתו שמבשל בכלו אלא י"ל שר"ל רק מבליע בכלו וא"כ יש לדחות שהכוונה בגמ' שאינו מבשל להיות בב"ח דאור' אבל עדיין מבליע בכלו כמ"ש הריטב"א שם אליבא דשיטת הרשב"א.

כלי ראשון לעלאה גבר

שוון

במקום אחד מציאנו להדיא שהראשונים ואחרונים מתייחסים לשאלה שאילו היה סבר כערה"ש היה ניחא. לפי מ"ד עילאה גבר למה אסור ליתן דבר קר לתוך כלי ראשון בשבת. נתחיל מן הצד שכל הקרן אורה מסכת שבת דף מ עמוד ב ד"ה והנה ז"ל ורציתי לחלק עוד אליבא דרב דאמר עילאה גבר, דזה אינו אלא אם האיסור וההיתר שוין בכמות, אבל אם התחתון מרובה על העליון לא אמרינן עילאה גבר, על כן במתני' לכולי עלמא מבשל. אבל אין נראה כן מסוגיא דפסחים. עכ"ל. ר"ל שבמקום שהתתאה מרובה אין כלל עילאה גבר כהערה"ש אלא שנרתע לאחריו משום משמעות סוגיא דפסח' כמ"ש לעיל בשם היד יהודה. ולקושיתו מצינו תי' בראשונים.

בישול מיד בליעה אח"ז

ז"ל הפסקי רי"ד מסכת שבת דף מא עמוד ב ואי קשיא, כיון דאמ' אביי שלא יתן לתוכו מים מועטין בשביל שייחמו, אלמא כשמואל סבירא ליה, דאמ' בכיצד צולין תתאה גבר וצונין לתוך חם אסור, וכיון דסבירא ליה כשמואל אע"פ שהן מרובין נמי נימ' קמא קמא דנפל איבשיל, דשמואל הוא דאמ' צונין לתוך חם אסור, ולא היה מחלק בין מועטין למרובין [ר"ל שקשה לו שא"כ אביי בפירוש המשנה סותם כשמואל]. תשובה, התם בפלוגתא דרב ושמואל דפליגי בנותן טעם וכו' ומיד הוא נותן טעם האיסור' בהיתר, ואע"פ שלא שהה הרבה. אבל גבי איסור שבת אינו תלוי האיסור בנותן טעם אלא בבישול, והילכך אם נתן צונין מרובין לתוך חמין מועטין, אע"פ שיש כח לאותן החמין המועטין ליתן בהם טעם, אין להם כח לבשלם כי אם להפשירם הילכך שרי. וגם אין לומר קמא קמא דנפל איבשיל, שאינו מתבשל מיד עד שישהא כשיעור בישולו, וקודם שישהא נתרבו עליו צונין מרובין עד שאין כח בחמין לבשלן. עכ"ל.

רותח

ועוד שכת' לקמן ז"ל ואי קשיא, רב דאמ' עילאה גבר ושרי צונין לתוך חם, והא בענן למימר לקמ' האלפס והקדירה שהעבירן מעל גבי הכירה מרותחין לא יתן לתוכן תבלין דהוי צונין לתוך חם. תשובה, אמ' לך רב מרותחין שאני, דכיון שהוא כלי ראשון ומרותח כנתן על גבי האש דמי, וכי קאמינא אנא בחם בעלמ' בלא רותח, אינמי בכלי שיני. עכ"ל. וכ"כ הקרן אורה מ: ד"ה והנה בתי' הב'.

בישול מיד בלי בלוע

פני יהושע מסכת שבת דף מב עמוד א ד"ה פסקא ז"ל למאי דמפרש"י לעיל בסמוך דרב מפרש המיחם שפינה ממנו החמין כרב אדא אלמא דאפילו בכה"ג אסור ליתן צונן לתוך חמין אפילו בחמימות של כלי לבד ולא אמרינן עילאה גבר והצונן מקרר את הכלי אלא על כרחך דאין לדמות כלל איסור שבת דתליא בבישול דוקא לשאר איסור והיתר דאירי בהו רב ושמואל התם דלאו בבישול לחוד תליא מילתא אלא בנתינת טעם ואפילו ע"י פליטה ובליעה אסור. עכ"ל. ר"ל שיש בישול מיד אפי' במקום שאין בלוע להפך מסברת הרי"ד. ע' יד יהודה ס' צא ס"ק יב שמקשה שהוא היפך הגמ' פסח' שרב ושמואל כן מיירי לענין בישול פסח ולא רק באיסורים.

כדי קליפה מבשל

בספר הישר לר"ת ס' רנ מבואר שתי' קושיא זו שעכ"פ צונן לתוך חם מבשל כדי קליפה ולכן אסור ליתן בתוך האלפס בשבת. ז"ל לפי' רשב"ם וכו' קשיא לרב הך מתני' דאילפס. אבל לדברי ר' דקאמר ששניהם מבשלין מייטבא שמעתתא שפיר דבהכי פליגי רב סבר עירוי טפי מבשל עילאה גבר דמשום הכי אסור צונן לתוך חם אינו אלא קילוף דאינו מבשל אלא למעלה ואע"פ שהוא בולע אינו מבשל כמו עירוי. ולהכי נקט במתני' לא יתן לתוכו וכל שכן עירוי. עכ"ל.

מדרבנן

יד יהודה ס' צא ס"ק יב ד"ה ומש"כ צידד שאליבא דאמת אינו אלא מדרבנן לרב ז"ל לא ידעתי מי הגיד לו זה דכן הוא לרב ואי משום מש' דאילפס מי קתני שם חייב והלא נמצא בירושל' פ"ג ה"ד דעשו הרחקה לכ"ר וכו' ומי לא נימא דכן הוא לרב. עכ"ל. כלו' שדייק שבמשנה לא כתב חייב וכן בירוש' נמצא שיטה שכ"ר שלא ע"ג האש מדרבנן א"כ אפשר שכל צונן לתוך חם שאסור בשבת הוא מדרבנן בעלמא.

כלי ראשון שאני

אבל יש תירוצים אחרים לקושיא האחרונה בחוות דעת ביאורים סימן צב ס"ק כז ז"ל וזה ודאי דדופן שהוחם באור דהוי תולדות האור דאינו מתקרר לא מתתאה לשמואל ולא מעילאה לרב, ולעולם מבשל כל זמן שהיד סולדת בו, דהא גלגל ביצה על גבי דבר שהוחם באור חייב אפילו לרב, כדמוכח בשבת שם עכ"ל. וכ"כ בס' צא ס"ק ה.

דיון על ת"ג בכ"ר

ראיתי בחו"ד ס' צא ס"ק ה שחידש כשכלי ראשון העלאה לא אמרינן תתאה גבר ומצנן הכ"ר. ראייה ראשונה משיטת רב שיש בישול בשבת כשנותן דבר צונן לתוך כ"ר ולא אמרי' שהעלאה צונן מצנן התתאה ולא מבשל. שניה שלפי ר"ת עירוי שלא נפסק מבשל ואמאי הרי ת"ג אלא משום דאמרינן שעירוי דינו ככ"ר ולא שייך לת"ג. ושלשית ממה שענינו רואות שכ"ר שנתן ע"ג דבר קר עדיין חם ומבשל. והרחיב החידוש לדבר גוש למהרש"ל שדינו ככ"ר ג"כ כשנפל חם עג צונן אינו שייך לת"ג ועדיין מבשל. אבל הוקשה לו תרתי חדא מהרמ"א ס' צא ס' ז שכל שנתן כ"ר ע"ג צונן אין הכ"ר מבשלו אלא כ"ק, ועוד בדבר גוש בגמ' פסח' עו. נפל בשר חם לחלב צונן קולף. ותי' ז"ל על כרחך היינו שבולע ומפליט ממה שלמעלה ממנו, אבל מתחתון ודאי דאינו בולע, דאפילו כלי ראשון ממש [ולא רק דבר גוש] אינו בולע מתתאה. עכ"ל. ולא הבנתי ממנ"פ אי דינו כחם הרי מבשל מה שתחתיו שבגמ' קאמר אדמיקר בלע אבל כשלא מיקר כלל מבשלו, ואי דינו כצונן אמאי משבל מה שלמעלה ממנו? אלא נראה שכל דרכו בת"ג הוא שאין התתאה חם מחמם העלאה אלא שמבליע לתוכו. א"כ יש סברא לחילוקו, שהכ"ר

ע"ג צונן דינו כחם ומבשל מה שבתוכו אבל לגבי מה שתחתיו אינו גובר כדי להבליע בתוכו. אבל לפי הראשונים שבאמת אמרי' שהתתאה מחמם העלאה א"א לתי' כן.

ועוד שריאותיו קשים להולמם.

א' יש עוד תי' שאביא לקמן מהראשונים ואחרונים.

ב' לפי ר"ת בעצמו (זבחים צה: ד"ה עירה וע"ז עד: ד"ה דרש) שס"ל שעירוי שלא נפסק הקילוח מבשל כולו ומכשירים קערות שנשתמשו ככ"ר ע"י עירוי, וע"כ צ"ל שמבשל ומפליט ממה שתחתיו שאל"כ איך מכשירו. וא"כ לא ס"ל כהחוו"ד בזה. ועוד כ' בס' תורת מלאכת המבשל ס' כ' א' ד' שלז' שהרמ"א ס' צא ס' ז שממנו מכריח החוו"ד לחילוקו ודאי לא ס"ל כהר"ת שעירוי מבשל כולו. לפי הרשב"ם שעירוי ככ"ש יש לקיים דבריו אף שאין ראייה לזה, אלא ראיתו לפי התוס' בעצמם (סתם תוס' בזבח' שם ורבנו ברוך בתוס' ע"ז שם או ר"ת לפי הש"ך ס' קה ס"ק ה) שסוברים שמבשל כ"ק. אבל צ"ע שהרי בלאו חידושו שעירוי מבשל משום שמחובר לדפנות מחממות עדיין לא היה אסור אלא קליפה משום אדמיקר ליה בלע ככל ת"ג, ואיך למד מזה שאין ת"ג בכ"ר? אך נראה שמביא ראייה מתוס' שמבשל כ"ק ועירוי רק מבליע כ"ק כלשון אדמיקר ליה בלע דוקא ומשום הדין של עירוי מכ"ר עדיף שמבשל א"כ צ"ל כיסודו.

ג' שאין לסתר דברי הראשונים וסתם הל' ממה שענינו רואות ואם הולכים אחרי ענינו כל חילוקו קשה להבין כלל. וראיתי בפמ"ג ס' צד ס"ק כה שמוכח ממנו שלא ס"ל האי חילוק של החוו"ד בין מה שתחתיו ומה למלעה ממנו אף שלעיקר חידושו שבכ"ר אין ת"ג מש' שמסכים עמו.

עוד ראיתי בתורת מלאכת מבשל שם שהקשה על החוו"ד בצונן לתוך לחם במאי פליגי רב ושמואל אי בכ"ר לא שייך עלאה גבר לרב בכ"ר לקררו, אי בכלי שני תפשוט מכאן שכלי שני מבליע בכולו. ונראה לומר לחוו"ד אה"נ לפי מהלך זו צ"ל שכ"ש מבליע בכולו כמ"ש החוו"ד באותו דיבור למהרש"ל.

להלכה ראיתי בתורת מלאכת מבשל שמדייק מדברי ר"ת בספר הישר ס' רנ, תוס' מב, ר"ן שם, ורמב"ן וריטב"א בחול' קח. דלא כחוו"ד שאף בכ"ר שייך ת"ג. וכן יתבאר ממה שתירץ קושיא ראשונה שלו בדרכים אחרים. ואעפ"כ היד יהודה מסיק כחוו"ד מטעם דאל"כ איך אפשר לנו לחשוש שגוש דינו ככ"ר הרי ת"ג ומיקר ליה. וכן הפמ"ג מ"ז ס' סח ס"ק ט ד"ה החמישי הסכים לחוו"ד. (ע"ע בליקוטי מגדים שציין ליד"י ס' צה ס"ק לא ופמ"ג ס' צה ס"ק יב וש"ד ס' צד ס"ק כה.)

סברא שתתאה גבר תלוי בחום

ראיות שתלויות בחום

בעיקר סברא של היראים ברור שצריך חום כדי לבלוע ולהבליע שכתב אם אינם שוין רובא גבר, שהיאך יתכן לומר שבביצה צונן יקרר מאה ביצים. עכ"ל. וכן מש' בהרבה ראשונים.

חם לתוך צונן לרב

לשון הגמ' פסח' עו. בשלמא לרב דאמר עילאה גבר משום הכי יטול את מקומו, דאזל רוטב מרתח ליה לחרס, והדר חרס מרתח ליה לרוטב. וכי הדר רוטב אפסח קא מטוי פסח מחמת חמימותא דחרס, עכ"ל. מבואר שלרב העלאה חם מחמם התתאה. וכ"כ רש"י ד"ה עילאה וז"ל שהעליון מחממו לתחתון והרי שניהן חמין ובלעי מהדדי. עכ"ל. וכן נקט הגרמ"ו בעם מרדכי על יו"ד ברש"י. וכן מוכח ברבינו חננאל וז"ל בשלמא לרב דאמר עילאה גבר כיון דרוטב חם הוא בעידנא דנטף על החרס והוא צונן ארתחיה לחרס ונעשו חם וחם. עכ"ל.

צונן לתוך חם לשמואל

א"כ לכאורה הוא הדין בשמואל כשבא צונן לתוך חם שהתתאה גבר ומרתח ומחמם העלאה. וכ"כ הר"ח וז"ל לשמואל כיון דפסח חם הוא מחמם ליה לשמן ונעשה חם בחם דלדברי הכל אסור אמאי תני יקלוף את החיצון. עכ"ל. וכ"כ המאירי עו. ד"ה מעתה. וכ"מ בשו"ת הרשב"א ח"א ס' רסד שכ' דבין חם לתוך צונן בין צונן לתוך חם תתאה גבר. ואי תתאה חם כולו אסור דמחמם לעילאה ומיבלע בלע, ואי צונן מצנן לעילא עכ"ל. כ"כ הרמב"ן קח: ד"ה כגון שצריך התתאה לחום העליון קר כדי שיפלוט. ע' בר"ן בהל' חולין מא: ד"ה ושמואל שכ' וצונן לתוך חם דינו כחם לתוך חם ולא כ' כר"ח דהוה ממש כחם לתוך חם.

נראה שיש להביא ראיה לזה מהב"י יו"ד ס' צה ס' א שמפרש שיטת הריב"ן שהיתר דגים שעלו דוקא ולא נצלו, שאם הקערה חם והדגים צוננים מוכח מהטור שמותר לריב"ן, ואמאי הרי קימ"ל כשמואל וא"כ כאן בצונן לתוך חם הוי לן לומר שהוא ממש כחם לתוך חם בצלי ואסור. וז"ל הב"י ואם תאמר בדברי האוסרים נצלו בקערה רותחת ודגים צוננים הוה ליה למיסר דהא קי"ל דתתאה גבר והוי כאילו שניהם חמין. ונ"ל דאע"ג דקי"ל תתאה גבר מ"מ אין נתינת טעם שלו כ"כ כמו כששניהם חמין הילכך לא מחמירין ביה טפי מבנתבשלו. עכ"ל. ר"ל שבאמת יש בליעות גמורות ע"י צונן לתוך חם לשמואל אלא שהם דומות לבישול ולא צלי. אבל לענינו מוכח כמו שכתבנו מר"ח, ומאירי, ורשב"א.

ע"ע בר"ן שם ד"ה אלא שלפי הרא"ה צונן לתוך חם צריך רק נטילת מקום משום שאין דינו כחם לתוך חם ממש. אבל פסקו הפוסקים דלא כוותיה כמ"ש הב"י ס' צא ס' ד.

אבל בחו"ד ס' צא ס"ק ה מחדש דרך אחרת בסוגיא זו ז"ל אין הפרש בין התתאה צונן או חם, וכמו שהתתאה החם אינו מחמם להעליון כן התתאה הצונן אינו מקרר להעליון, רק שגובר לענין בליעה ופליטה מהתתאה, עכ"ל. והרגיש בקושיא עצומה מגמ' שלנו שמוכח ממנו לרב שהעלאה אזיל ומרתיח שממשיך וז"ל אכן אם נעשה רותח עד שהיד סולדת בו, חום זה הוא כחום כלי ראשון, כיון שהתחתון רותח מכלי ראשון והעליון נרתח אמרין דהתחתון גובר ועושה אותו כרותח של כלי ראשון. וראיה לזה מהא דאמרין בפסחים דף עו ע"א דאזיל רוטב ומרתח ליה לחרס. עכ"ל מוכח מדבריו שקאי בין לרב בין לשמואל שמביא ראיה מגמ' אליבא דרב לפסק שמואל, מ"מ יוצא שמהראשונים כרש"י, ר"ח, ומאירי מוכח כשתתאה חם למ"ד ת"ג מחמם העלאה ולחוו"ד באמת רק גובר לענין שמבליע ומפליט זה מזה ואכן אם אח"כ מחממו יוצא למפרע שבשלו.

חם לתוך צונן לשמואל

לש' הגמ' אדמיקר ליה אי אפשר דלא בלע פורתא, קליפה מיהא ניבעי ע"כ. יש לדון האם הפי' שהקליפה בעצמו נעשה חם ובלע או שא"צ לעלאה לחמם קליפת התתאה אלא הקליפה בלע כ"ז שהעלאה חם. מתוס' עו. ד"ה תנן נראה ראיה שהוא מרתיח הקליפה שכתב אליבא דשמואל שנגע הפסח בחרס צונן מודה שאזיל הרוטב ומחמם החרס כדי קליפה והדר החרס וצולה הפסח כדי קליפה. וכ"מ משו"ת רשב"א הנ"ל.

אבל ראיתי במעיל שמואל עו. שמש' לשמואל שאינו מרתיח לקליפה שכ' שקרוב לומר שלמ"ד ת"ג אין להקשות אפי' על קליפה כי לא ס"ל כלל הסברא דאזיל רוטב מרתח ליה לחרס והדר וכו' והראי' דהרמב"ם בודאי איירי בחרס רותח דהלכה כמ"ד ת"ג ולא הביא הדין אם נגע בחרס צונן למעלה דצריך קליפה. עכ"ל. גברא חזינא וראיה לא חזינא שהרמב"ם ק"פ פ"ח הי"א הביא בסתם דין המשל, ואף אם יפרש כמ"ש הלח"מ והוא מסכים שמירי בתנור רותח אין כל קושיא למה לא הביא הרמב"ם ציור של תנור צונן שאינה בגמ' אלא בהו"א שאין כן דרך הגמ' לפסוק דינים ע"פ ההו"א ולא לחדש דינים.

אבל יש להביא תנא דמסייע ליה מדברי בעל ההשלמה שהובא בקובץ שיטת קמאי ח"ג ד' א'תשפג וז"ל לפום מסקנא דשמעתא דקיימא לן כשמואל דאמר תתאה גבר, מתניתין בחרס רותחת ובסולת רותחת, אבל בחרס צוננת אינו צריך ליטול את מקומו, ובסולת צוננת אינו צריך שיטול את מקומו. ומיהו צריך שיקלוף בסולת את מקומו, דאדמיקר ליה מיבלע פורתא. עכ"ל. ומדיוק מדבריו שבתנור צונן א"צ נטילה ואפי' קליפה אינו צריך ורק בסולת חוזר לומר דצריך קליפה משום שעכ"פ בלע פורתא, אבל לגבי ק"פ א"צ קליפה כיון שאינו מחמם קליפה מהחרס והדר מבשל הק"פ כ"ק.

ועוד ראיתי בירושלמי פ"ז סה"ב שגרס הקרה"ע נטף מרוטבו על הסלת יקמוץ את מקומו. חייה בר אחא בשם רבי שמעון בן לקיש הדא דתימא ברותחת אבל בצוננת שרי. א"ר לעזר לא אמרה התורה הוא לא יצלה את אחרים אלא הוא לא יצלה מחמת אחרים. ע"כ ופי' ז"ל והיינו דלא בעי אפי' קליפה דכיון דהתתאה קר ואין הפסח מתחמם מהסולת אלא הוא מחמם הסולת וזה לא אסרה התורה. עכ"ל. ומש' להדיא לשמואל שת"ג לא אמרי' שבסולת צונן אסור כדי קליפה כתוס'. יוצא שלפי תוס' בקליפה של אדמיקר ליה מחממו ולבעל ההשלמה ולירושל' לא אלא רק מבליע בתוכו.

צונן לתוך חם לרב

מוכח מלשון תוס' חול' קיא: ד"ה הלכתא שלרב צונן לתוך חם צריך קליפה. ע' גמ' חול' ח: בשחט בסכין של ע"ז רב אמר קולף ובגמ' פי' ברישא שרב ס"ל בית השחיטה רותח ולכא' י"ל שנמצא כאן חם לתוך צונן לפי הרמ"א שיש ת"ג אפי' בכלי דלא כמהרש"ל, ורב לשיטתו שצונן לתוך חם רק קליפה. אבל אינו ראייה שהרי פסק הרמ"א יו"ד ס' י' ס"א כרב אלא הטור ס' צד ס' ז בשם ר"פ תי' ששאני התם שאין כל הבהמה רותחת אלא מקום בית השחיטה לבד.

מכל הנ"ל יוצא שפשוט להרבה ראשונים שבאמת להלכה הצונן לתוך חם התתאה מחממו ובחם לתוך הצונן התתאה מצננו, א"כ קושית הערה"ש במקומו עומדת. אלא שלפי החו"ד שאינו תלוי בחום אין דבריו מוכרחים.

אמנם מצאתי און לחו"ד ברשב"א חולין קיב. ד"ה ודברי ז"ל דלא גרע מחם לתוך צונן אליבא דשמואל וכו' אדמקור ליה תתאה לעילאה אזיל עילאה ומחמם ליה לתתאה והילכך בעי תתאה קליפה, אלמא כל חם קצת בולע כדי קליפה. וכו' הא אפי' בחם שלא מחמת אש נמי אמרינן (לעיל ח' ב') דבולע כדי קליפה גבי שוחט בסכין של נכרים דאמר רב קולף ובעינן התם לאוקומי טעמיה דרב משום דקסבר דבית השחיטה רותח וההיא ודאי לאו רותח ממש קאמר דהא אין היד סולדת בו אלא חם קצת לבלוע כדי קליפה קא אמרן. עכ"ל. מבואר שא"צ חום של יס"ב כדי לומר שמבליע כדי קליפה. ואינו סתירה למשדייקנו לעיל מתשובתו שבצונן לתוך חם מחממו ומסתמא הוא יס"ב ששאני התם שבולע בכלו משא"כ כאן שהוא רק מבליע כ"ק. ומרויח בזה שרשב"א לשיטתו בכלי שני שבולע אע"פ שאינו מבשל.

עליון מכביד

כשנעיין בסברא של ת"ג נמצא הסברא הנפוצה הוא של האו"ה ז"ל האיסור והיתר הארוך שער כט והכא שהחם למטה היו כחם בתוך חם דהעליון מכביד על התחתון ומפליטו והילכך תתאי גבר בין לחמם בין לקרר בין לחומרא בין לקולא. פי' שנידונין כמו התחתון שאם התחתון חם אפי' שהיתה הכשירה למטה ועליה בשר נבילה צונן אפי' חי ותפל נידונין כרותחין ונאסרה אף הכשירה דלמט' לפי שהעליון מפליט חום התחתון עכ"ל. כלומר שהעליון מכביד על התחתון ומוציא ממנו פליטיו וע"י שמפליט פליטתיו ג"כ יוצא החום או קור שלה לעליון. אבל ראיתי במרדכי פכ"ה רמז תשטו שכ' ולא נראה לר"י שהרי דין תתאה ועילאה גבר מייתי מנטף רוטבו של פסח על החרס וחזר עליו דיטול את מקומו וכן סכו בשמן של תרומה ואין שום כובד בנטיפה ובסיכה. עכ"ל. פי' מש' בגמ' בשלמא לרב שהפסח חם ואפ"ה יטול כשחזר הרוטב אליו מן חרס צונן משום שמחממו וחזר צולה הפסח, אבל לשמואל דאמר ת"ג החרס מצנן הרוטב ואמאי יטול מקומו. ואם איתא לסברא זו היה לגמ' לתרץ לשמואל שכאן שאין כובד מסכים לרב ועילאה גבר. אבל י"ל שבמקום שמכביד ת"ג ובמקום שאינו מכביד אין אחד גובר על השני וא"כ קושית הגמ' הוא שלפי שמואל ת"ג א"א לפרש אמאי יטול ממנ"פ אם העליון מכביד והתחתון גובר החרס צונן ואם אין כאן כובד ג"כ הרוטב אינו מכביד על התחתון.

אש עולה

האוו"ה כ' עוד הסבר וז"ל וגם כח האש עולה תמיד כדאיתא לקמן ונעשו שניהם חמין וה"ל חם בתוך חם עכ"ל.

דבר במקומו גובר

אבל ברשב"א תוה"ב ב"ד ש"א נמצא הסבר אחר וז"ל אי קשיא לך לדברי רש"י כיון דצלי רותח הוא אפילו כי לית ביה פילי היאך מספיק לו בקליפה והלא הכמכא רך וחזר הבר יונה שנפל לתוכו חם כמתבשל בתוכו י"ל כל שנפל הבר יונה לתוך הכמכא ה"ל כחם לתוך צונן וקיימא לן כשמואל דאמר תתאה גבר ואע"פ שהבר יונה שוקע לתוך הכמכא והכמכא צף על הבר יונה אינו כצונן לתוך חם וכל שהוא במקומו הוא הגובר והילכך כיון שנפל הבר יונה לתוך הכמכא שהוא במקומו הוא הגובר ומקרר הבר יונה דנפיל לגוויה הילכך בקליפה סגי ליה כנ"ל עכ"ל. רעק"א על המשניות פסח' ז: הביא רביה לרשב"א מגמ' מפורש בבשר שנפל לחלב ולמה תלה ברש"י בסוגיא דבר יונה וע' כתב סופר (על ש"ס חול' קי: דיני כבדא א' יט) שתי' בקצת דוחק.

היד יהודה ס' צא פיה"א ס"ק לב מקשה וז"ל מאי נ"מ במה שהוא במקומו דכל ענין משום דדרך החום לעלות למעלה ולא לירד למטה והוא דבר אשר נראה לעינים כמש"ב א"כ מאי גבורה תתן לזה לדבר שהוא במקומו ע"ש.

הסברא שבמקומו הוא התתאה שגובר היה יכול לומר שג"כ תלוי בחום משום שהדפנות מחחמות או האויר סביב התתאה במקומו כבר חם. ואין סתירה לרשב"א שא"צ י"ב משום שעדיין ת"ג תלוי בחום חום בית השחיטה ופחות מזה לא. ומשו"ת הרשב"א ח"א ס' רסד מוכח שא"א לומר סברתו שהעליון מכביד שכל לשואל שחילק בין זה על זה בצד זה שכל שאני תמה מ"ש זה ע"ג זה ומ"ש זה בצד זה ואי משום דוחקא וכו' ע"כ. אבל יותר נראה שהוא סברא בבליעות ולא חום. ועוד שפשוט ממה שהרחיב הרשב"א דיני ת"ג לדיני מליחה (טור ס' קה ס' יא) שסברתו אינו תלוי בחום ממש.

רהיטת לשון הרשב"א מש' שכל דבר במקומו חשוב יותר וגובר על דבר שהולך ממקום למקום, וכשבאים ליתן טעם זה בזה רואים כאילו הדבר שבמקומו כאילו הוא העיקר הקובע בתערובת זו. למשל כל אשר יאמר בעה"ב תעשה. וכע"ז כ' השו"ת אפרקסתא דעניא חלק א סימן קנד שמדמה הרשב"א להכשר מקוה בעיקר המעין. ומציין לש"ך יו"ד קלד ס"ק א בשם הר"ן שכל וז"ל שאותו דבר שעומד במקומו חשוב יותר מן הבא עליו ולפיכך כשהאיסור עומד במקומו אפילו משהו אוסר וכו' אבל כשההיתר עומד במקומו והאיסור בא עליו ההיתר מבטל האיסור עכ"ל. וכע"ז מצאתי בפני השלחן ס' קה ד' ריד. שוב ראיתי בהערות להגריש"א פסח' עו. שחידש דרך זו וז"ל דמח' רב ושמואל אינה במציאות אם יש טעם אלא דלכו"ע אין טעם ומ"מ י"ל דייאסר מהתתאה וזאת באם נאמר דאי תתאה גבר אין כח במה שלא גבר לבטל את מה שגבר. וכו' הערות הגרי"ש אלישיב מסכת פסחים דף עו עמוד א גם במין במינו לא שייך שם בירור, אלא דבעינן ביטול, ומי שיש לו כח יותר הוא המבטל וכיון דלית טעמא הרי דאי"ז מבטל, וה"נ זהו עצם הנידון מיהו הצד הגובר שאליו מתייחסים יותר והביטול ממילא הוא אליו, ואם תתאה גבר הרי דזה העיקר ושוב לא איכפת לן בטעמא עכ"ל. והדברים שמחים כנתינתן מסיני.

אבל הפר"ח ס' צב ס"ק לב מש' אחרת שכל שקלוח שבא אצל קדירה הוי הקדירה תתאה כיון שהוא במקומו, אבל כשהקלוח בא תחת הקדירה הלקוח הוי תתאה אע"פ שאינו במקומו וז"ל ולא דמי נמי לההיא דהרשב"א דשאני התם דאיכא חלב צונן נמי תחת הצלי אלא שגם מהחלב יש על הצלי לזה כתב שאע"פ כן יש לו דין תתאה גבר אבל בכאן שהחלב כולו תחת הקדירה של בשר אין טעם לומר דהקדירה מקרי תתאה לפי שהוא במקומו. עכ"ל. מש' שרק כשאינו ברור כשיש למעלה ולמטה הולכין אחר מקומו אבל כשהוא רק למעלה ולמטה דינו כתתאה רגיל. וכ"ה בחכ"א ס' מה ס' יג ובדי השלחן ס' צב ס"ק קנד.

עוד העיר היד יהודה שרשב"א לשיטתו שכ"ש מבליע שאל"כ אין קושיא כיון שהבר יונה שקע בכמכא הרי הוא בכ"ש וכ"ש אינו מבליע. א"כ למה הובא דברי הרשב"א בב"י ס' צא ס' ז וש"ך שם ס"ק כג, ומש' שקיי"מ כוותיה כמ"ש הבדה"ש ס' צא ס"ק כט וצב ס"ק קנד. י"ל שיש לקיים קושייתו למ"ד דבר גוש ככ"ר אבל לרמ"א מא"ל אולי שסברתו סברא אע"פ שקושייתו אינו מוכרחת לכו"ע.

הנסמך הוא התתאה

חוו"ד ביאורים ס' צב ס"ק כד, ס' צא ס"ק ה הוכיח מתוס' פסח' עו. שדבר הנסמך הוא התתאה אפי' הנסמך למעלה. וצ"ע שאינו מטעים עם הסבר של האו"ה של עליון מכביד או אש עולה ואפי' לרשב"א אינו מטעים שאינו תלוי בדבר במקומו גובר.

אבל סברת החוו"ד הוא כמו שכתב להדיא בביאורים בס' צא ס"ק ה וז"ל כשהתחתון חם והעליון קר אין התחתון גובר רק להבליע בו ולהפליט ממנו. אבל לא להיות נקרא רותח לענין אם הניח חתיכה קרה על חתיכה רותחת ושניהם היתר ואחר כך נפל על החתיכה הקרה העליונה איסור, ודאי דאינה נאסרת כל זמן שהיא קרה ואין היד סולדת בו, ולא אמרינן דנחשב כרותח כיון שהתחתון רותח וגובר עליו. וכו' דהא מטעם זה כלי שני אינו מבליע ומפליט מאחר שנתקרה מתתאה, כמו שהקשה הש"ך בנקודות הכסף [סימן קה ס"ק ב] אהנך דסברי דכלי שני בולע וז"ל, דהא בפסחים דף (ע') [עו ע"א] קאמר אדמיקר ליה בלע, משמע דאחר שנתקרה שוב לא בלע, עכ"ל [הש"ך] וכו' אכן אחר העיון נראה להשוותם ויתיישב נמי קושיות הש"ך בנקודות הכסף הנ"ל, דנחזי אנן, דאף דתתאה גבר מכל מקום כלי ראשון ודאי דאינו מתקרה מתתאה. וכו' ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי, דמתתאה ודאי דאינו בולע אח"כ, אבל מכל מקום אינו מתקרה, ושפיר בולע ומפליט מהעליון וכו' ומסיים אין הפרש בין התתאה צונן או חם, וכמו שהתתאה החם אינו מחמם להעליון כן התתאה הצונן אינו מקרה להעליון, רק שגובר לענין בליעה ופליטה מהתתאה עכ"ל. וכ"כ בס' קה ס"ק ז.

שאינו מסכים כלל להך שעליון מכביד או אש עולה הנסמך אינו למטה, וכן אינו מסכים עם סברת הרשב"א שצריך חום אלא חידוש הלכתי שהתתאה גובר לקבוע איזה בליעה מזה לזה הוא העיקר. ותנא דמסייע ליה הוא הרי"ד הנ"ל שיש בליעה מיד בתתאה גבר אבל א"א לבשל מיד בתתאה גבר.

שם הסברא הוא שהעליון מכביד על התחתון אין צריך חום דוקא.

ואם הסברא שחום עולה פשוט שצריך חום.

אבל הסברא שבמקומו הוא התתאה שגובר נראה שהוא סברא בבליעות ולא חום.

לפי הסברא שדבר הסומך הוא גובר מש' לי שאינו תלוי בחום כלל אלא בבליעות כמו שיטתו שת"ג פי'

שאינו מתחמם אלא הוא שגובר לענין בליעות.

יוצא מזה שלפי החוו"ד אין כל הכרח לומר כהערה"ש בשו"ין שכלל אינו תלוי בחום, ועוד לפי הרשב"א אינו

כלל מוכרח הסברא של היראים כיון שאינו צריך חום של יסב כבישול הרגיל. וכ"כ בדה"ש ס' צא ס"ק עז דלא כהערה"ש מטעם חוו"ד זה שאין התתאה מחמם העילאה אלא כ"ז שהתתאה חם פועל חמימות זה להבליע ממנו להעילאה ע"ש. עכ"ז רוב הפוסקים מסכימים עם סברות האסור והיתר ואין מכאן השגה גדולה על הערה"ש.

האם יש לברר בתתאה גבר ע"פ קפילא

שאלה גדולה בענין תתאה גבר הוא למה נחלקו גדולי עולם במציאות ולא אמרו לשאל קפילא בכל פעם

שיש שאלה בזה והרי קייל בריש ס' צח שבכל מקום שסומכים על קפילא אפי' חם בחם.

בדוחק יש לומר דנחלקו היכא דליכא קפילא או מין במינו. ואכ למה נחלקו רב ושמואל ישאל לקפילא.

שיטת הפלתי

א. תי' הפלתי ס' צא ס"ק ב וז"ל צ"ל בלא"ה ברב ושמואל דנחלקו (פסחים ע"ו ע"א) אי תתאי גבר או עילאי, במאי

נחלקו, הא חיך אוכל יטעום, [ויטעום] קפילא ונראה דברי מי יקום, אלא דס"ל טעמא המורגש טעם קלוש הוא למאוד. עכ"ל. ר"ל שיש טעם מורגש שקלוש מאד כעין בר נ"ט דאסורא שאסורים (ע"ש שנקט ש"ט בר נ"ט טעמו חזק מתתאה גבר וקליפה) ואין הקפילא עומד עליו. ע' בערה"ש שהבינו בדרך אחר קצת. וקשה קצת למה

קבעו בחול" צז: שמין בשאינו מינו בהיתרא בטעמא ודאיסורא בקפילא ורק במין במינו בששים, הרי לפי הפלתי יש עוד הרבה ענינים מבשא"מ שא"א לטעום וכן לא אשתמיט חד מקמאי לומר כחידוש זה. וכן ראיתי בהערות לגריש"א עו. וז"ל צ"ע דא"ה למה באמת יהיה אסור אם אין מורגש טעמא דאיסורא, והא בכל איסורין שבתורה תליא אם מרגיש (הגוי) הטעם דאיסור עכ"ל.

שיטת הצבי לצדיק

ב. ז"ל הצבי לצדיק ס' א ס' ד קשה הכרתי ופלתי במה פליגי אי עילאה או תתאה גבר הא יש לברר על ידי טעימת קפילא ונראה לי דהא התוספות חול" צז. הקשו לימא דהקליפה נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכה ותירצו דאין הנאסר יכול לאסור אלא אם האיסור יכול לילך עמו, ולפי זה י"ל דאי אמרינן תתאה גבר הולך משהו מן האיסור בכל החתיכה אז הקליפה שמקבל טעם לכולי עלמא הולכת ואוסר עוד כדי קליפה שנעשה נבילה ואוסר כל החתיכה, ובזה לא שייך לומר תירוץ התוספות דאינו יכול לאסור אלא כשאיסור הולך עמו דהא כאן הולך משהו איסור בכל החתיכה, ומאן דאמר עילאה גבר סובר דאין הולך כלל יותר מכדי קליפה, ואז לא אמרינן נעשה נבילה שהרי אין איסור יוצא עמו, ובהא פליגי אם משהו איסור יוצא בכל החתיכה ואם כן אי אפשר לברר על ידי טעימה ואתי שפיר ודו"ק. עכ"ל.

בדבריו ובדברי הפלתי שיש בליע של משהו שאוסר בכל החתיכה שהתחנן חם לפי שמואל קשה שהרי מש' בתוס' שצונן לתוך חם למ"ד תתאה גבר הוי בשול ממש ולא רק בלוע בלא בשול כמ"ש הצלח פסח' עו. ד"ה תד"ה תניא שאפי' בבח יש תתאה גבר לעשות בשול בקליפה בחם לתוך צונן. וכן פשוט מתוס' עו. ד"ה תנן כדברי הצלח אפי' בחם לתוך צונן שהקליפה הוא דרך בשול שכ' לאחר שהוחם מעט מבשל בפסח כדי קליפה ע"ש ומה שייך בלוע לק"פ אלא צל שמבשל כדי קליפה. ואין לומר שבואו ונסמך על הרשב"א חול' קיב. ד"ה ודברי רש"י שכ' שחם לתוך צונן הוי חם במקצת לאסור קליפה שהרשב"א לשיטתו שם שכ"ש מבליע ולא קיי"ל כן בס' קה' ס' ב. ואל תשיבנו מהרן חול' מד: שאין חננ אלא בדברים המתבשלים דומיא דבשר בחלב דדרך בישול אסרה תורה. אי נמי צונן לתוך חם שאף הוא דרך בישול עכ' ומשמע שחם לתוך צונן אינו דרך בשול והובא דבריו ביד אפרים ס' פז ס' ד ועוד מפרשי שע ריש ס' פז משום שרק רל שאינו דרך בישול הרגיל אבל עכפ יש בו חמימות ויסב כדי לבשל אלא שאינו דרך בשול וא"כ קשה דברי הצבי לצדיק שבצונן לתוך חם יש בלוע במשהו בכולו שמהראשונים מש' דהוי בשול ממש.

שיטת הערוך השלחן

ג. ערוך השלחן תי' בס"ק ט וז"ל באמת הענין כן הוא דנאמנות הקפילא אינו אלא כשיש בודאי איסור לפי קבלת חז"ל, אבל במקום דליכא איסור לפי הקבלה אינו נאמן, הא למה זה דומה לכלי שני דלרוב הפוסקים אינו מפליט ומבליע או כלי שלישי לכל הפוסקים ואם יבא הקפילא ויאמר שיש בזה טעם איסור לא נשגיח בו, דכללא בדידו דאין עכו"ם נאמן לא להתיר ולא לאסור, וה"נ כשהתחנן צונן לא נשגיח כלל באמירת הקפילא כיון דקיי"ל תתאה גבר. עכ"ל.

ותמוה לי מאד, הרי סוכמים על העכו"ם לאסור והתיר באיסורי דאורייתא בעיני קפילא של אסור והיתר וכמבואר בגמ' חול' צח. וש"ע יו"ד ס' צח ס' א. לפי תוס' הנאמנות דאורי' בא משום אומן לא מרע נפשיה ולפי רש"י משום מסיח לפי תומו. וש"ע פסק כרש"י ודעימיה. וכבר תי' כל המפרשים קושית הרא"ה שאין נאמנות לעכו"ם בדאור' במסיח לפי תומו כל חד בנוסח שלו, ע' ברשב"א במשה"ב, ט"ז ש"ך גר"א פלתי וחוו"ד וכו'. עוד קשה בקפילא ישראל בתרומה או היתרא לישראל בבשר למים מ"ל. אלא פשוט שהערה"ש ר"ל אין סוכמים על גוי או אפי' ישראל לומר נגד קבלת חז"ל, ומי שיטען שטעם בכולו במקום ת"ג צ"ל שטעה או זה טעם קלוש. וק"ק על דברי עצמו לקמן שבס"ק יב שחידש שלא שייך ת"ג אלא בשוון משום עינינו רואות ולמה לא נאמר שאפשר שדברי חז"ל לא נאמר אלא על הרוב או זה טעם קלוש. ושוב ראיתי במנחת אשר פסח' ס' עא שפי' בדברי הערה"ש ז"ל לא נאמר דין טעימת קפילא כלל אלא לברר ספק שלפי לעת חז"ל וקבלתם אין בו ברור מוחלט אבל הכא לקי"ל

עפ"י הלכה וקבלה לתתאה גבר אין בזה כלל נאמנות קפילא עכ"ל. ולשיטתו במה שהביא המהר"ם חלווה ומנגד לשיטת הנוב"י לקמן.

שיטת הרשב"א

ד. גאון עוזנו הרשב"א במשמרת הבית ב"ד ש"א כ' ז"ל ואע"פ שהרמב"ן ז"ל כתב לא כחולק (על בעלי התוס') אלא כמתמיה שאין אלו אלא דברי נביאות דמאן לימא לן הכי, אנו אין לנו אלא כדברי חכמים הבקיאים בהלכה הבקיאין בטבעים וסומכין עליהם בזה כמו שסומכים עליהם באיסור קליפה ובנטיילת מקום ובאיסור הכל ובדיני תתאה גבר ועילאה גבר ובשאר דרכי איסור והיתר שלמדנו מהם ואין אנו נשענים על בינתינו ולומר זה אפשר וזה לא אפשר. עכ"ל והביאו הנמוקי הגריב ס' צא ופמ"ג הנ"ל ז"ל ומה פליגי רב ושמואל. על כל הגאונים הנ"ל לא ידעתי הלא הדבר מבואר במשמרת הבית. עכ"ל א"כ י"ל שא"א לברר ע"י קפילא משום שחז"ל ידעו במציאות יותר ממנו ואין להרהר אחריהם ונטות ימין או שמאל אפי' כשנראה לנו שאומרים שימין הוא שמאל. ויש לדמות ענינו לדברי הרשב"א בשו"ת ח"א ס' צח לענין טרפות שאינו נראה לענינו כחז"ל.

בנ"ד כ' הדברי יציב יו"ד ס' יד ז"ל ובענין אידי דטריד למפלט לא בלע, וכבולעו כך פולטו, ועילאה גבר או תתאה גבר, עיין ערוך השולחן ס' צ"א סעיף י"א וי"ב שתמה שהוא נגד המציאות אם יפול הרבה וכו' והעלה דרך בשו"ת בכמות עיי"ש, אמנם בשו"ע ושאר פוסקים לא חילקו בזה כי דעת תורה מכרעת לנו אפילו במה שהמציאות מכחשת לפי שכלנו ואף אם יקבעו חכמי הטבע בהוכחות שלהם שאין זה כך, הבל יפצה פיהם ובטלה דעתם נגד דעת חכמי התורה הקדושה שתורת אמת היתה בפיהם וכל רז לא אניס להו, ועיין חולין ס' ע"ב וכי משה רבינו קניגי היה או בליסטרי היה מכאן תשובה לאומר אין תורה מן השמים עיי"ש. ויעויין בלשון הרשב"א במשמרת הבית בית ד' שער א' וכו' והגע עצמך בהרבה גופי הלכות שקבעו חז"ל בדרכי הטבע, וכגון בעניני קביעות וסתות וכדו', שאם נחקור תמיד בדעת הטבעיים בטלה תורה ח"ו. ובענין מים שלנו שהחיוב לשאוב בין השמשות, ואם יאמרו וישערו ע"פ כלי מדידה שלהם שעדיף לשאוב ביום או בלילה, וכי ח"ו נשמע להם נגד מה שיסדו חכמה"ק. ומקובלני מרבתי ואבוה"ק, וכן נדפס מאת הר"מ בסעקעלהיד צ"ל [אמרי יהודה ח"א בתחלתו], שאחד הטעמים מה שאא"ז אסר מצות מכונה וכו' שיבאו למסור את המצות לחוקרי הטבע שישערו בכלים שלהם אם הגיעו לשיעור חימוץ וכו' רח"ל מהאי דעתא. עכ"ל.

כע"ז הראני הר' מרדכי שכטמן שליט"א מנחת אשר פסחים ס' נא א' ג ז"ל ושוב ראיתי במהר"ם חלאווה שנראה מדבריו שהבין דגדר מעמו אינו פליטה ממשית שאפשר למודדה בשיעור כמותי אלא כדבר רוחני בלבד וכתב דכל פליטה מאיסור נחשב ממשו ורק כשאין פליטה אלא טעם בלבד המורגש בתערובת כמו ריח הוי טעמו ולא ממשו. עכ"ל וכו' ומכ"ז מבואר דהבין דגדר טעם אינו בפליטת ממש אלא בטעם שהוא כעין ריח בלבד. וכו' ומדברי החו"ד נראה שהבין בגדר טעם שהוא מעין דבר רוחני ולא פליטת רותב ממש ולעולם יכול ליתן טעם עד ס' אף שכבר נתן טעמו בקדירה אחרת אך האמר"ב הבין גדר טעם כפשוטו כנ"ל דהוי פליטת רוטב וא"כ בודאי אין לחלק בין קדירה אחת לבי קדירות ודו"ק בזה. עכ"ל.

א"כ יש לדון בסברא של הערה"ש שענינו רואות להפך ז"ל איך נתנו חז"ל כלל בזה לומר דתתאה גבר א"כ אם נפל הרבה חלב רותח על מעט בשר צונן ונאמר דתתאה גבר ומקרר את העליון ואין לך דבר תמוה יותר מזה שהרי עינינו רואות וכו' עכ"ל. שלפי הסוברים שא"א לסמוך על קפילא משום שיש טעם משהו ואוסר א"כ אין הדבר תלוי במציאות ואין קשיא ממה שענינו ראות. כעין זה שמעתי שענה הגרי"ז לגראז"מ למה חקה לצאת של ר"ת אם עינינו רואות שיצא הכובבים לפני כן שאמת אין אנו פוסקים כלל ע"פ ראות עינינו אלא עם מבט חזל של העולם.

יוצא מזה שלפי המנחת אשר ודברי יציב א"א לדון כלל בסברות של המציאות אלא או חז"ל קבלו וידעו המציאות יותר ממנו עפ סוד ה' ליראיו או שתתאה גבר תלוי בסברות בהלכה ולא במציאות ואכ"א לברר בקפילא.

הערוני הר' מרדכי שכטמן שליט"א שאפי' בעלי התוס' השתמשו בעינינו רואות להכריח פירוש בגמ' ביו"ד כמו שמצינו בקח: ד"ה שנפל שדבר הנראה לעינים הוא דפליט דכשנותנין ירק בקדרה וכו', וכו' ברשב"א חול' קח: ד"ה סוף, ור"ן חול' מד: ד"ה ומי, וכן בר"ן חול' לט: ד"ה גרסינן גבי כבד שבולע. וקצת אפשר לומר כן ברשב"א

בענין כ"ש שז"ל בתוה"ב ב"ד ש"א ד' א ע"ג שאם עירה איסור רותח מכלי שני לכלי של היתר אינו בולע ואינו צריך הגעלה. ואלו דברים שאין הדעת סובלן ואין פשטן של סוגיות שבגמרא מסכים עמהם שהרי בשוחט בסכין של נכרים וכו' עכ"ל. ואפשר שכוונתו להוסיף במילים שאין הדעת סובלן הוא שבמציאות קשה. אבל כ"ז כדי לפרש הגמ' אבל להפוך דברי חז"ל ממה שנראה לעינינו פשוט שא"א, ורמז לזה מצינו בכנף רננה שהובא בדרכ"ת ס' ס"ז ס"ק ל שענינו רואות שאפ' אחר ההדחה יש עדיין צביעה מהדם שהטבחים נשפשו ע"ג הבשר ומהדין קיים ההלכה שאין בליעות בצונן.

שיטת הפרי מגדים

ה. פרי מגדים יורה דעה משבצות זהב סימן צא ס"ק ז וז"ל מה שיש לחקור בעילאה ותתאה ח"ך אוכל יטעם וליטעמיה קפילא ארמאה ובמה פליגי רב ושמואל וכו' פרי מגדים יורה דעה משבצות זהב סימן צא ולדידי יש לומר דמי לא משכחת כזית בשר ליורה גדולה של חלב ואפילו הכי אין בו טעם חלב דלאו וודאי שיבלע ורב ושמואל פליגי מר סבר על הרוב נותן טעם וודאי היכא דאיכא קפילא סגי ע"י קפילא אפילו בכלי ראשון אלא היכא דליכא קפילא אסור מספק למר עילאה ולמר תתאה וכדאמרן עכ"ל. והקשה עליו הגרשז"א במנחת שלמה על מס' פסח' עו. ח"ב ד' תקנג וז"ל ולפי"ז אי איכא לברורי חייבין לברר ע"י טעימת קפילא, וגם בזה"ז יש לחוש בדבר שיש לו מתירין שמא נקלט טעם הרבה וצ"ע. גם צ"ע לענין שבת דקיי"ל דעירו אינו מבשל רק כדי קליפה כמ"ד תתאה גבר אע"פ שלמ"ד עילאה גבר מתבשל יותר מכדי קליפה, וקשה לדברי הפמ"ג למה לא נחמיר לכת' לחוש ביותר מכדי קליפה וכגון במערה על דבר שהקליפה אינה מתבשלת. עכ"ל. ר"ל שאם איתא לדברי הפמ"ג א"כ הכל תלוי בספק והיה צריך להחמיר בכל דבר כיון שיש דברים שהתתאה אינו גובר. דהיינו בדשיל"מ מחמירים אפי' כשיש רוב כל שיש ספק כדמוכח בביצה ד. אבל לזה י"ל כמ"ש הר"ן בפ"ק דביצה ג: ד"ה ודוקא, רשב"א ביצה ז: ד"ה כי, תר"פ פסח' ז. ד"ה בהר, ריטב"א פסח' ז. ד"ה ומי, ר' דוד פסח' ט: שדשיל"מ מותר ברובא דליתא קמן ורוה"ר הסכימו עמו. וכן הקשה הגרשז"א בדבר שאין לו קליפה איך יערה עליו בשבת ואינו חושש שמא יבשל כולו? וי"ל בפשטות שיכול לסמוך על רוב זה, ואפי' במקום שחושש שאינו מן הרוב יש להקל כיון שעירו רק מבשל כ"ק מדרבנן כשיטת הר"ן ואפי' לחולקים לאסור כולו הוי דרבנן.

ולי הקטן נראה לתרץ שקבעו חכמים כללים עפ רוב וסומכים על הרוב וא"צ לברר כל פעם ולא רצו לומר לברר כל פעם דא"כ נתת דבריך לשיעורין (ע' ר"ן לחול' לה: סד"ה גרס' שהובא בב"י ס' צח ס' ג ומפרשים) וכיון שקבעו בכלל שתתאה גבר א"כ א"צ לחשש למיעוט שאין התתאה גובר. ולא מבעיא לט"ז שספק פסיק רישא לשבעבר מותר אלא אפי' הרעק"א יודה כאן שאצ לחשש בכללי חז"ל שקבעו ע"פ רוב. ולא דמי לרוב שנקבע ע"פ מעשים ובנ"א כבית בחזקת בדוק או רוב מומחים אצל שחיטה שהתם חז"ל לא קבעו כלל במציאות אלא יש השערה וכשקל יש לברר אבל בקביעות כללי הלכה א"א לומר שיצטרך לבדיקה כל פעם. עוד יש להעיר אם איתא לפמ"ג שאסור רק מספק א"כ אמאי ניחא לרב בנטף מרוטבו על הסולת צונן יקמוץ את מקומו שמש' ששורפו לאלתר כמ"ש קצת מרש"י במשנה ד"ה נטף משום פסולו בגופו, הרי אינו פסול אלא מספק יש הצריך עיבור צורה. אלא שיש לדחות שרש"י קאי אמסקנה דסולת צונן או דבאמת מצריך עיבור צורה. כע"ז העיר הפלתי ס' צא ס"ק ב ע"ש.

הסברא הנכונה בעיני הוא כהפמ"ג שקשה לומר שתתאה גבר תלוי בסברות ולא מציאות כיון שכל לשונות הגמ' והראשונים מש' שחד מחמם או מכביד על חבירו ובלוע וזהו מציאות שהחוש רואה ומעיד עליו. אלא לצד שני א"א כלל לומר שנחלקו רב ושמואל במציאות כזה הרי הם היו יכולים לנסות. כמש רמבן גבי טריפה חיה וירוש' חימוץ באורז. אלא שבהרבה מקומות באסור והיתר דברו חכמים בכלל ויש פעמים שנוטה לכאן ולכאן כמש אצל ששים וכל אוכל בולע ומבליע משווה ועצמות יבשים בולעים כמו מצה קלושה ורכה ודאי שאינו ופשוט שלא אלא דברו חכמים בכלל (וכמו שהעיר היד יהודה ס' צט ס"ק א שענינו רואות שבשר בולעות פי עשר מעצמות) וכן שנקבע עפ רוב מותר וא"צ לדחוק לומר שששים הלממ כמש בחו"ד ביאו' ס' צח ס"ק ג בדעת רש"י אלא פשוט לרוה"ר שזה אומדנא של חכמים אבל כיון שאא לברר יותר במציאות וכלל גדול הוא שא"א לקבוע הלכה בנוי בספקות וספקות עד אין סוף שנתת דבריך לשיעורין וכל אדם אינו בקאי במציאות אלא רב ושמואל דברו וקבעו ההלכה לרוב מקרים. וכיון שאא לברר מהוא רוב המקרים בכל העולם ובכל זמן ששזה משתנה בכמות האוכל

ואורך ורוחב וגובהה כל אוכל, בחום האויר שבסביבות, בשיעור חום של החם שיש חום יסב ויש נכוית וכפלים, בשיעור הקור של הצונן, בעובי האוכלים וכו' וכו'. א"כ יוצא נכון הסברא של היד יהודה ודעימיה שתתאה גבר אינו תלוי בכמות כיון שאינו לדון עפ מציאות שאכ יש לדון בהרבה ענינים אחרים חוץ מכמות ובזה קבעו חזל שאין אנו דנים כזה כלל ויש מסורה לפסק.

שיטת הנודע ביהודה

ו. קורב למה שכתב בפמ"ג מצינו בנב"י מה"ק יו"ד ס' כח וז"ל ע"ד אשר שאל בפלוגתא דרב ושמאל בעילאה גבר או תתאה גבר היאך שייך פלוגתא בזה יטעמנה קפילא... הנה כזה יוקשה לנו ג"כ בפלוגתא דרב חנן בר אבא ור' יוסי משמיה דריב"ל בחולין דף צ"ח בכל איסורים שבתורה אם בששים או במאה ונחזי אנן ע"י קפילא. וכו' אמנם אני אומר דאין זה בודאי שדבר הנותן טעם שתמיד יתן טעם והראיה שאם נפלה חתיכה דאיסור לקדירה אחרת חוזרת ואוסרת כבראשונה והטעם דאולי לא פלט כלום בראשונה הרי אפילו בקדירה רותחת שעל האש אין זה ברור שמפליט ולחומרא חיישין שפולט במקום שיכול לפלוט. דלמה לנו לפלפל איזה גבר, יגבור איזה שירצה ניחזי אנן אם נתן טעם, זה אינו בגדר קושיא דהרי משכחת לה במין במינו או במין בשאינו מינו דאיסורא וליכא קפילא, וסכו בשמן של תרומה שם בפרק כיצד צולין מיירי בדליכא באותה חבורה שום כהן ולא משכחת טעימה בהיתר. ואם הקשה שנעמוד על הבחינה ונקח מין בשאינו מינו דהיתרא ואחד חם ואחד צונן ונחזי אם עילאה גבר או תתאה ע"י הטעם שנטעם שבלע חד מחבירו. אבל אין בחינה זו מופת חותך שהרי כתבתי שאף במקום שאפשר לפלוט ואפילו בכלי ראשון שעל האש אין הכרח שבודאי פלט ולפעמים אינו פולט. וכזה אני אומר דמה דפליגי אמוראי הנ"ל בכל איסורין שבתורה אם בששים או במאה וכל אחד אסמכיה אזרוע בשילה דמצד החוש אין לעמוד על המבחן בזה וכיוצא בזה מתורץ בפלוגתא דשמאל ור' יוחנן בכבוש אם הוא כמבושל ובמליח אם הוא כרותח וכל כיוצא בזה וק"ל. עכ"ל. ברוך שזכינו לאורו והוי קילורין לעינים. והובא ביד אפרים ס' צא ס' ד.

ע' בערה"ש שנתקשה בדבריו וז"ל ואינו מובן דא"כ איך סמכו על טעימת קפילא עכ"ל. ולי הקטן יש לומר שפשוט שנוב"י ר"ל שיש לסמוך על הקפילא במין באינו מינו ולא סמיכין עליו אלא בדליכא קפילא או מין במינו אלא שאין לקבוע כלל בהלכה במציאות תתאה גבר עפ קפילא שהרי יש אוכלים שונים וחומרים שונים וכו' א"כ כל פעם שינסה ימצא אחרת ולכן בדבר שאא לברר המציאות נחלקו חכמינו במציאות עפ סברא או סוד ה' ליראיו אבל סו בכל מקרה שיש מין באינו מינו ואיכא קפילא יש להאמינו שנאמן לטעם ולומר מה לפני עיניו ובמו פיו אלא שלא בקי לומר כלל בכל מקרה שבעולם ולכן פשוט שאין לקבוע כלל עפ קפילא אבל בכל שאלה ששייך לברר בקפילא יש לעשות כן ואין ספק שלא יטעם נכון. וצ"ע על הערה"ש שנתקשה בדברי הנוב"י ואפ' שלא היה לו כל התשובה וראהו ביד אפרים או ספר אחר בקיצור כמו שהוא הוי במילים אחדות שאינם מדויקים, וצל"ע.

חזיתי בקדש בהערות הגריש"א על פסח' שהקשה על הנוב"י וז"ל והדבר תמוהים דאמאי אין לדמות. ועוד דרש"י פי' דאירי בב"ח דבודאי הו"ב מינים. והו"ל לבדוק המציאות מי גבר. עכ"ל. ולפי מש"כ לעיל ניחא שפשוט שאין כלל במציאות וטבע ושונה בין כמות וחמימות והרבה דיונים אלא יש דרך לנהוג ע"פ רוב. ובזה ניחא מה שהקשה על הנוב"י במנחת אשר ס' עא שהיה להם לחז"ל לברר ע"י קפילא ובמה נחלקו ואפי' קשה לקבוע היה להם לטעום הרבה פעמים. שיש לומר שברור לחז"ל שא"א לברר כלל בזה משום שתלוי בהרבה גורמים.

איך מותר לעשות במקום שפשוט לנו שיבשל שיש כמות גדולה רותח בעילאה? נ"ל שביו"ד י"ל שיכול לטעמו ע"פ קבלת חז"ל ואם באמת ח"ך יטעם אסור יפלוטו כמ"ש בכל אסור שלא בטל בששים מלבד דברים שעבדי לטעמא שמותר לטעום ואם יטעם אסור יפלוט. ולענין שבת ברוב מקומות אסור לערות כיון שמבשל כ"ק, אבל בקליפה שלא שייך לבשל במים כמו baby bottle, עדיין מותר משום שכל ענין עירוי אינו דרך בישול דאור' אלא איסור דרבנן, כמ"ש הר"ן חולין מד: מדויק שרק בב"ח הוי דרבנן משא"כ בשאר אסורים וז"ל אין אומרים חתיכה עצמה נעשית נבלה אלא בדברים המתבשלים דומיא דבשר בחלב דדרך בישול אסרה תורה אי נמי צונן לתוך חם שאף הוא דרך בישול עכ"ל. שיוצא שהקליפה בחם לתוך צונן הוא אינו בישול דאור' וה"ה לשבת. ובשו"ת דרכי נעם או"ח ס' ה' לר' מרדכי בן יהודה ממצרים דפוס תנ"ז הרחיב הענין שהא דקי"ל עירוי מבשל כ"ק הוא מדרבנן והראיה מר"ת שלא הצריך קליפה בחלב דאי דאורי' איך הקיל בזה ועוד שהרמ"א פסק שקליפה שתבשל

בדיעבד מותר ועוד שהאו"ה כט ב, ל י, כ' שקליפה רק חומרא. כ"כ הרב ערך השלחן לגר"י טייב בס' פז א' ה והביאו מהמהר"ם חביב בשו"ת גנת ורדים חיו"ד כלל ג ס' ה. וכן הביא היב"ע ח"י ס' נח לצניף. וע"ע בפ"י הפני משה ירושל' פסחים פ"ז ה"ב ז"ל הדא דתימר ברותחת. דוקא וצריך שיטול את מקומו ולשרוף אבל אם הסולת צוננת אינו אלא משום איסור בעלמא משום דתתאה גבר ומן הדין א"צ לקמוץ אלא משום חומרא בעלמא הוא. עכ"ל ומש' ממנו שלמד הירוש' כאו"ה ויש לדחות שחומרא לומר שמבשל כ"ק אבל בדין בולע. אלא שהערך השלחן העיר שמהר"ן מדוייק שרק בב"ח קליפה הוא דרבנן משא"כ בשאר אסורים. ועוד אפי' לחולקים על הר"ן י"ל שאפי' כשיש חמין מרובים ע"ג צונן מעוט ומרתיח התתאה רק הקליפה הוא ביטול דאור' אבל השאר אינו ביטול אלא מדרבנן שאין הדרך לבשל כן. ובזה הם אמרו והם אמרו כדי להשוות הכללים אף הקל כעין הרמ"א יו"ד ס"ס קה.

כעין זה מצינו בתשב"ץ ס' קסה בענין כל הקיפו שלשה רחבה אחד שכל ז"ל ומה שכתבת כי מדעתך לא נעלם מהם האמת אבל הם לא חששו בזה מפני שנותנין חומרא לדבריהם כאמרם (סוכה ח' ע"א) ולחומרא לא דק עכ"ל [השואל] כדברך כן הוא שלא נעלם מהם האמת כי הם אנשי אמת מקבלי האמת מאלהי אמת. אבל מה שאמרת כי הם לא חששו בזה מפני שנותנין חומרא לדברים רבים כאמרם ולחומרא לא דק וכו' לא חששו לאותו שביע הנוסף לפי הדקדוק של המהנדסים אע"פ שהיו נותן קולא וא"ת שבזה הקלו לפי שהוא מדבריהם שהרי כיון שיש במבוי ג' מחיצות וכו' א"א לך לומר כן לפי הדרכים בתלמודי' ז"ל שלא הקלו חכמים ז"ל בדבר שהוא מדבריהם אלא בספיקות דאזלי בהו לקולא שכיון שא"א לעמוד על בריו של דבר הלכו בו לקולא שאפי' לא היה הדבר כן לא עברנו על ד"ת, אבל במה שאפשר לעמוד על בריו של דבר לא הרשונו לכתבו לקולא, וכ"ש שבשעורין בדבר שאפשר למדוד ולעמוד על שיעורו אפי' בדבר שהוא מד"ס לא הקלו, ובפ"י אמרו בפ' גיד הנשה (צ"ח ע"א) לא תזלזל בשיעורא דרבנן

אלא יש לנו לומר אחד משני דברים או שקבלתן כך היתה ללכת ע"פ דרכים אלו ואע"פ שיש בהם קירוב דהא שיעורין הלכה למשה מסיני הם וכו' והטעם בזה לפי שלא ניתנה התורה למלאכי השרת וכו' או שנאמר שהם כשנשאו ונתנו בזה על עיקרים אלו עשו זה לקרב ההבנה אל התלמידים לפי שלעולם ישנ' אדם לתלמידו בדרך קצרה כדאיתא בפ"ק דפסחים (ג' ע"ב) ובפרק אלו טרפות (ס"ג ע"ב) אבל לענין מעשה יש לנו לדקדק הענין ע"פ הדקדוק האמתי ומסרוהו לחכמים יודעי השיעור' נמצא כי ההלכה מסור' לתלמידים וכו' וזה הדרך ישר בעיני לתקון דבריהם ז"ל. וכו' ואע"פ שהקשו בסוכה (ח' ע"א) ובמקומו' אחרים (ב"ב כ"ז ע"א) אימר דאמר' לא דק לחומרא לקולא לא אמר' זה הוא כשהוא הרב' אבל דבר מועט לא יחוש בו שלא לבלבל התלמידים עכ"ל.

הרי לך ג' דרכים לפניך לתרץ דברי חכמים, א' לומר שאמרו הכלל רק לחומרא וכתמצא קולא בדרבנן יש לישובו כדי לומר כלל, ובזה התשב"ץ מקשה עליו למה יקלו כדי לעשות כלל אם אין ספק בדבר. ב' הלכה למשה מסיני. ג' הכלל נאמר לתלמידים אבל ההלכה נקבע ע"פ דקדוק האמת. בענינו בת"ג קשה לומר שהוא הלמ"מ או שיש לדקדק אחריו משום שלא מצינו בכל דין בש"ע התלוי בת"ג נאמר כללים להגדירו כעין צריך להיות שוון, אלא צריך לומר דרך השואל. אבל קשה איך הקלו כדי לומר כלל? וי"ל ששאני התם בשיעורים שיכול לצמצם מעיקרא ולקבוע הלכה מדקדוקת מלכתחלה, אבל בת"ג בהרבה גוני א"א לעמוד על בריו של דבר אפי' בשופך רותח לצונן מועט יבש אין כל הדברים שווים בקושי ויש דברים שאינם מבשלים מהר כבשר שור ואין כל האוירים שווים וכיוצ"ב ולכן לא העמידו דבריהם לשיעורין לומר שצריך לדקדק מתחלה כשאינן אפשרות ע"פ רוב הענינים לומר דבר ברור. ועוד שהמגיד משנה הל' שבת פ"ז הכ"ו כ' ודע שמה שאמרו אם היה הקיפה ג' טפחים יש בה רחב טפח אינו מדוקדק בחשבון אלא פחות מטפח הוא כחלק מכ"ב על דרך הקרוב ולא דקדקו בשל דבריהם והקילו בו עכ"ל מש' שסובר כמו השואל כאן. ע"ע ס' החינוך מצ' רנח.

גדולה מזה מצאנו בתוס' עירובין ה: ד"ה וספק שבדעה א' כ' אמאי הוי ספק דבריהם הא קימ"ל דבידי אדם אפשר לצמצם וכו' וי"ל הואיל וא"א לצמצם אלא ע"י טורח גדול לא הטריוהו לצמצם ולמדוד בספק דבריהם. עכ"ל. ויותר מבוארים בריטב"א שם ד"ה וספק ז"ל כיון שצמצומו נמצא בדוחק ואין רוב בני אדם בקיאים לעמוד עליו ועוד ששני צדדיו להתיר כמו שאמרנו לא הכריחוהו חכמים לדקדק ולשער בשל דבריהם, וכן נראה מדברי רש"י ז"ל שפי' דהא רוב בני אדם אין יכולין לצמצם והוה ספק. עכ"ל. ולכאור' דבריהם קשים להולמם שזהו ספק חסרון ידיעה שאינו ספק אפי' בספק דרבנן כמ"ש הש"ע ס' צח ס' ג ע"פ הרשב"א ומוסכם במפרשים שם. אלא י"ל שבדבר שלפנינו ממש זהו חסרון ידיעה אבל מה שברור עי' בדיקה וטורח אינו נקרא חסרון ידיעה. ודומה לזה מצינו בערה"ש ס' פד וקג בבדיקת תולעים. וסעד לדברי ממ"ש הרשב"א כאן ז"ל והנכון בקושינתו מה שפירש"י ז"ל

דאע"ג דאפשר לצמצם כיון דהכא לא נתכוונו לצמצם ודאי מסתמא אינו מצומצם שאפילו בבאים לצמצם יש רוב בני אדם שאינם יכולין לצמצם וכל שכן זה שהיה במקרה, וכיון שחזקה גדולה היא זו וכל זמן שאינו נמדד הוא ספיקא דרבנן אין לנו לטרוח למדוד אותו ולברר ספיקו ונסמוך על החזקה הזאת. עכ"ל. ר"ל שיש חזקה שלא יהיה מצומצם מחצה על מחצה א"כ יש לומר שיש ספק א"צ לברר במקום טורח, ולשונו שכל זמן שאינו נמדד הוא ספיקא זהו התי' למה שהקשנו מס' צח ס' ג.

ע' בקונטרס להרה"ג ר' נתנאל וידרבלנק שליט"א בגדר החיוב לברר במקום ספק שנדפס בקול צבי חי"א תשס"ט ד' תצו-תקלג שמביא ג' דעות מהו החילוק בין חסרון ידיעה וכל שיכול לברר צריך לברר. א' כל שענינו רואות ממש אסור להעלים וזהו חסרון ידיעה להעלים, וכל שאינו נגד עיניו ממש אפי' שצריך בדיקה דבר לפניו נקרא צריך לברר (רשב"א חול' ט., רא"ה ב"ה כא., ש"ע או"ח רסא: וצ"ע מראב"ד שנפסק ביו"ד קפד:ד). ב' שדבר שיש חסרון ידיעה מצד השואל שהיה לו לידע מציאות מהו חסרון ידיעה וכל שאינו ברור מצד ההלכה או תלוי בדברים ואנשים אחרים סביבו דלא הוי ליה למידע הוא בגדר צריך לברר (ש"ע יו"ד צח:ג, פ"ת צח:ח, ערה"ש או"ח שמד:א, יו"ד קי:ח, קי:קכז:כד). ג' אין חילוק ביניהם אבל כשיש רוב או חזקה דאור' אין חסרון ידיעה מפיקע הספק (פנ"י פסח' ט: לתד"ה היינו, מ"מ אי"ב ט:לו, תורת שלמים קצ:כט, פר"ח ריש קט, וקי ד"ה עוד הביא).

נראה לומר בנ"ד שהסברא שקבעו חז"ל כלל ת"ג ע"פ רוב כדי לקבוע הלכה ופעמים הקילו הוא משום שבכלל הוא ספק אי הת"ג או לא, וע"פ רוב הת"ג, ואפי' במקרה זה עילאה גבר בדרבנן כשיש רוב ולא ברור לנו אי יש בליעות או ביטול אזלינן לקולא. אי ברור שיש בליעות שנבדק ע"י טעימה אסור כמ"ש הנוב"י וקלי הביטול אצל שבת ובב"ח לחזו"א. אבל ברוב מקרים א"א לברר ממש ונסמוך על הכלל בדרבנן. אין זה בגדר ספק חסרון ידיעה שהוא דעת שוטים משום שא"א לברר כל מקרה לעצמו וא"כ לקבוע כלל הוי בגדר ספק גמור, ואפי' לכל מקרה לאיש פרטי הוי אינו בגדר חסרון ידיעה שאינו ברור אלא ע"פ בדיקה וביירוים ואינו העלמת עין שלא לבדוק. וזה מטעים עם גישה א' וג' של הר' וידרבלנק. ועוד יש לסמוך דבר זה

אבל כ"ז רק אי הקולות מדרבנן, אבל מצאתי דרך יותר נשגב שעליה יכול לסמוך אפי' בדאור' שכתב החזו"א או"ח ס' קלח ס"ק ד וז"ל במה שהק' על תקופת שמואל שאינה בדקדוק י"ל דמצינו כיו"ב בריבוע יותר על העיגול ובאלכסונא תרי חומשא דזהו בכלל שיעורין ונתנה ההלכה לחשוב בקירוב שלא נתנו המצות אלא לצרף הבריות ולדקדק בצאותיו ית' לקבלת מלכותו ית', וגם לקיום חכמת התורה הכלולה בכל דיני המצוה ולסוד הפנימיות, ולכל הני אינו מפסיד אם הקביעות של גבולי הצמצום יהי' בקירוב כדי שיוכלו לקיים מצות המעשיות אף חלושי הדעת, וכו' ודע דתקופת שמואל היא מכלל התורה וכו' בירוש' דבר שמסרי עצמם החכמים עליה זכו להם כנתינת מסיני ומש"כ בס' עתים לבניה דשמואל לקח שיטה ישנה של התוכנים הס מהכזבים שהיצר מחבבן וכעין יצרא דע"ז עכ"ל. יוצא דבר נפלא שלא מבעיא שיעורין הלמ"מ אלא כל חשבונותיהם הם חפצא של תורה ויש להם קביעות דאור' כעין לא מסר הכתוב אלא לחכמים. א"כ י"ל כאן בת"ג. אבל מכל מה שנתלבת התשב"ץ מ"מ וחינוך הנ"ל בדין אלכסונא בתרי חומשא ולא קאמר הך חידוש נפלאה מש' שלא שמיעא ליה. ע' ס' שיעורי עירוב ד' קעב שהאריך בזה.

אחר שכתבתי שמחתי כשראיתי בספר ביטול בשבת להגרמ"ו בס' י א' ג שתי' קושית הגרשז"א על הרשב"א מב. כעין דברי שחז"ל השוו מדותיהם לקולא בכלי שני משום שכל כלי שני חוץ מקלי הביטול הוא דרבנן שאינו דרך ביטול ואע"פ שפעמים שיבשל לא אכפת לן בזה ולא פלוג לקולא שכ"ש אינו מבשל. ודפח"ח.

שיטת הגרי"ד סולובייצ'יק

הן היום שאלתי את פי הגרצ"ש שליט"א מה הפשט בכלי שני אינו מבשל ואמר בשם הגרי"ד זצ"ל שאינו דרך ביטול בכלי שני ואינו מציאות (ע' או"ש הל' שבת פ"ט ה"ב וכשאמר האו"ש לפניו נענע לי ראשו) ולגבי קלי הביטול צ"ל שכן הוא דרך ביטול לבשלו בכ"ש. ועוד חידש הגרי"ד שכן יש לומר ג"כ ביו"ד שאין הבליעות אוסרות בכ"ש משום שאינו דרך ביטול ואע"פ שבמציאות יש בליעות הם מותרות. ופי' הדבר ע"פ קושית הפלתי ביו"ד ס' צא ס"ק ב איך נחלקו גדולי עולם רב ושמואל בתתאה ועילאה גבר הרי זו מח' במציאות והוי להם לנסות ולבדוק (כירושל' חלה לגבי אורז מחמיץ ורמב"ן בטרפה חיה), ותי' בזה הגרי"ד שיתכן שלכו"ע יש בליעות אלא שנחלקו

איזו דרך בישול להעביר הבליעות, וכשאינו דרך בישול מותר. כיון דקימ"ל כשמואל תתאה גבר וכשיש חם לתוך צונן אע"פ שיש בליעות הם מותרות משום שלא באו בדרך בישול (ואפי' בשאר איסורים מבב"ח). וכששאלו לגבי קלי הבישול לפי חידוש החזו"א שגם לגבי יו"ד הם מבשלים בכ"ש ענה שכן הוא מסכים וי"ל כמו שפירשנו. לי הקטן לא הבנתי כלל מהו דרך בישול שייך לגבי שאר איסורים ואפי' בב"ח הוי לחז"ל לאסור מדרבנן, כמ"ש בכבוש שמפורש בחז"ל פסח' מד: שאינו דרך בישול ואעפ"כ אסור מדאורייתא בשאר איסורים ובב"ח אסור מדרבנן. ועוד בחמי טבריה אסרו מדרבנן או מספק בשבת ובב"ח (יו"ד פז ו) ובשאר איסורים הוי דאור' (פני שלחן בב"ח ד' שצח בשם מעדני השלחן ופשוט מאד בלי חולק). ועוד לכאו' א"א לכוון פשט זה עם שיטת הרשב"א שכ"ש מבליע ואינו מבשל וא"כ ג"כ אינו מכוון עם הש"ך ודעימיה שעירוי שנפסק הקלוח מבליע כ"ק ולא מבשל. ויש עוד מה להקשות ואכמ"ל.

שמחתי לשמוע מפי הרה"ג ר' חיים פקר שליט"א שביאר בזה שלפי הצד בגר"ח שטעכ"ע הוא חלות חדשה א"כ י"ל שאין אסור טעכ"ע כשאינו דרך בישול.

אבל עדיין ק"ל מה יענה בשאר אסורים שאסורים בלי דרך בישול ומותרים בכ"ש? יש לומר שכבוש וחמי טבריה הם דרך בשול והכשר מאכל בעולם א"כ יש חלות טעכ"ע דאור' אלא דבב"ח יש מעלה גבוה יותר שצריך להיות בשול ע"פ גדר התורה או רוב העולם עם אש ישיר, אבל כלי שני אינו דרך בשול בעולם שמשונה מאד, והרי לגבי דברים שכן רגילים לבשל בכ"ש הן אמת שמחמירים בהם. ואח"כ ראיתי בכת"י הרה"ג ר' צבי רייכמאן שליט"א ברשימות הגרי"ד על יו"ד ס' קה ס' ב שכתב בזה באריכות כמו שכתבתי, ס"ס קשה לחדש כן.

יוצא לפי הפלתי, צבי לצדיק, ערה"ש ומשמרת הבית א"א לברר בקפילא. אבל עדיין אין הם סוברים שאינו תלוי במציאות אלא שאין לנו לברר אבל אי יש עדות ברורה במציאות יש להגדיר ההלכה ע"פ עדות זו. א"כ אין הכרח לומר כדברי יציב נגד הערה"ש. ועוד לפי הפמ"ג ונוב"י כן מהדין יכול לברר בקפילא א"כ אפשר לסברתם.

לסכם, אע"פ דברי הערה"ש מיוסדים בכמה ראשונים כמו הראב"ן, יראים, ראבי"ה, ואו"ה, עכ"פ טבא חדא פלפלתא חריפתא ממלי צני. מתוס' שבת מב. ד"ה נותן אין ראייה שמיירי במים למים שמתערבים ובאמת תלוי ברבוי, אבל ביבש ללח או אפכא או יבש על יבש לא. וכן דחה הוראה ברורה צא:יד, מטה ראובן קצג, שבות יצחק הל' בישול ד' קפב, שו"ת דברי בניהו חט"ו ס' כו. וראיה מרמב"ן חול"ק: נראה לי נגד הערה"ש דלא כמאמר הלוי. ועוד שלפי דרך החו"ד ורשב"א בסברת ת"ג שתלוי בבליעות ולא חום נפל יסוד ונפל הבנין של הערה"ש. ועוד דברי היציב נלחם על הערה"ש על סברתו שיש להגדיר הלכה ע"פ עינינו. ס"ס מסתימת גדולי הראשונים, בעלי ש"ע, ואחרונים הקודמים אין ההלכה כערה"ש כלל, אלא כפסקי רי"ד שבת מא: הנ"ל שכ' מפורש שאינו תלוי בכמות. וכן נקט הבית מאיר ס' שיח ס' יא, ומוכח מחו"ד ס' צא ריש ס"ק ה, היד יהודה ס' צא ס"ק יב, הנוכח השלחן ס' צא ד"ה משום, בדי השלחן ס' צא ביאו' ד"ה אבל, מגילת ספר יו"ד צא ס' ד ס"ק ב, ודרכ"ת ס' צא ס"ק יח נוקט כיד יהודה דלא כערה"ש.